

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичні зошити

Мартинов А.Ю.

Українсько-німецьке
співробітництво
у контексті європейської
інтеграції (90-ті роки ХХ ст.)

Київ –2000

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичні зошити

Мартінов А.Ю.

Українсько-німецьке
співробітництво
у контексті європейської
інтеграції (90-ті роки ХХ ст.)

Київ – 2000

Мартинів А.Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті роки ХХ століття) / Інститут історії України НАН України. - К., 2000.

У брошурі зроблена спроба висвітлити українсько-німецьке політичне, економічне та військово-політичне співробітництво на сучасному етапі європейського інтеграційного процесу. Для істориків, викладачів, студентів, всіх, хто цікавиться всесвітньою історією.

Мартинів Андрій Юрійович – науковий співробітник відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України.

Автор вміщених матеріалів висловлює особисту точку зору, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

Редколегія:

С.В.Кульчицький (головний редактор), О.І.Ганжа (відповідальний редактор), О.І.Гуржій, В.М.Даниленко, М.Ф.Дмитрієнко, М.В.Коваль.

Авторська редакція
Оригінал-макет підготувала *О.П.Артюшенко*
Авторська коректура
Набір підготувала *В.І.Кучер*

У разі передруку матеріалів узгодження з редколегією обов'язкове.

ВСТУП

Українсько-німецькі зв'язки мають більш як тисячолітню історію яка засвідчує важливість контактів двох народів як для іманентного розвитку, так і для загальноєвропейського історичного процесу.

В 90-ті роки ХХ століття Німеччина стала стратегічно важливим партнером України в Європі. Тому ретельний аналіз міждержавного співробітництва на фоні європейської інтеграції є важливим науковим питанням та вагомим фактором практичної реалізації європейського напрямку зовнішньої політики України.

Запропонована увазі читача монографія хронологічно охоплює період від об'єднання Німеччини /1990/, здобуття незалежності України /1991/ до кінця 1999 року, коли народилась "Берлінська республіка", в Україні відбулись останні в ХХ столітті президентські вибори.

У роботі досліджуються обопільні інтереси, зміст та форми українсько-німецьких міждержавних відносин, висвітлюються проблеми реалізації пріоритетних форм співробітництва та актуальні аспекти взаємодії в європейських інтеграційних структурах. У цьому контексті увагу приділено російському фактору.

Початок періоду "перебудови" в Радянському Союзі стимулював зацікавленість Бонна в розвитку співробітництва з Москвою, адже економічні імперативи вимагали поліпшення політичних відносин. Проявом цієї тенденції стало підписання в Москві 22 липня 1986 р. спільного протоколу про відкриття Генеральних консульств СРСР у Мюнхені, та ФРН у Києві. Вагомим аргументом на користь цього були традиційно добрі стосунки між Україною та Федеральною землею Баварія. Отже, цілком закономірно, що напередодні розвалу

СРСР у Києві було відкрито (1989 р.) перше Генеральне консульство західної країни – ФРН.

Нове політичне мислення радянського керівництва актуалізувало проблему німецької єдності. З метою перевірки справжніх намірів Москви президент США Р.Рейган, виступаючи 12 червня 1987 р. з нагоди 750-річчя Берліну, закликав М.Горбачова знищити берлінський мур. Тим часом робочий візит у Бонн (вересень 1987 р.) Е.Хонеккера засвідчив марність сподівань на розвиток нової моделі відносин між НДР та ФРН. Зазначимо, що між керівництвом СРСР та НДР в той час посилювалась ідеологічна напруга з приводу форм та методів “перебудови”, контраверсійності додавала інтенсифікація співробітництва між Москвою та Бонном. В умовах суттєвого погіршення соціально-економічного становища після фальсифікації травневих 1989 р. муніципальних виборів в НДР наростало суспільне незадоволення. Наприклад, якщо за весь 1988 р. до ФРН виїхали 39.832 громадянина НДР, то за 1989 р. “вітрину соціалізму” залишили 343.854 східних німця. Масовий виїзд громадян НДР революціонізував ситуацію в Східній Європі, що також обумовлювалось синергетичним ефектом системної кризи радянської моделі суспільного розвитку.¹

Ідея незалежності України відроджувалась на фоні революційних змін в країнах Центральної та Східної Європи. Німецький історик Г.Сімон слушно нагадує, що до 1989 р. національно-демократичний рух в Україні систематично дискредитувався. Тому, бажаючи успіху перебудові, ФРН очікувала допоки цей історичний процес реалізується.² До того ж, падіння Берлінського муру створило унікальну можливість для прискорення процесу об’єднання Німеччини. Саме цей чинник, на нашу думку, був головним у визначенні

офіційної позиції Бонну щодо незалежницьких рухів в СРСР. Адже у вирішальний момент для майбутнього Німеччини Г.Коля не вважав за потрібне додавати “зайвих” проблем у відносини з Москвою. Це могло бути занадто ризиковано, коли на території НДР перебувала радянська армія, а М.Горбачова могли скинути консерватори. Крім того, швидкий розпад Радянського Союзу в умовах революційних змін в країнах Центральної Європи, початку процесу розпаду Югославської федерації гостро ставив питання безпеки та стабільності в Європі. Національні інтереси вимагали від Г.Коля оприлюднити 28 листопада 1989 р. програму з десяти пунктів, що мали визначити політику відновлення державної єдності Німеччини. Фактично до кінця 1990 р. увага німецької еліти була зосереджена на вирішенні цієї пріоритетної проблеми, тому формування позиції ФРН щодо перспективи розпаду СРСР частково відставало від темпу змін. Незважаючи на це, Німеччина визначилась у найважливішому – активізації демократичної трансформації країн Центральної Європи з одночасною підтримкою радикальних реформ в СРСР.

Вирішальним в процесі об'єднання Німеччини та у прискоренні розпаду СРСР став 1990 рік. Нагадаємо, 7 лютого 1990 р. Пленум ЦК КПРС прийняв рішення про скасування статті 6 Конституції СРСР про керівну роль Комуністичної партії. М.Горбачов в умовах поглиблення кризи готувався до виконання ролі президента СРСР. Приймаючи 10 лютого 1990 р. в Москві Г.Коля, він фактично погодився на ліквідацію НДР, хоча ще напередодні підтримував план створення конфедеративної нейтральної Німеччини.³ Зазначимо, що, перебуваючи на межі розпаду в умовах глибокої економічної кризи, СРСР мав обмежені можливості

для геополітичного маневрування. Гіпотетична відмова М.Горбачова від поступок могла загострити стосунки із Заходом, а новий період конфронтації поховав би політику перебудови.

3 весни 1990 р. прискорився процес суверенізації союзних республік. Зокрема, резолюція березневого 1990 р. Пленуму ЦК КПУ “Про політичний і економічний суверенітет України” стала “предтечею” декларації про державний суверенітет.⁴ Підкреслимо, що загострення в Москві боротьби за владу між М.Горбачовим та Б.Єльциним посилювало позиції національно-демократичних сил. Так 3’їзд народних депутатів РРСФР 12 червня 1990 р. прийняв Декларацію про державний суверенітет Росії. Таким чином, в Москві виникли два центри влади, перманентна боротьба між якими сприяла послабленню союзних структур.

Верховна Рада України 16 липня 1990 р. прийняла Декларацію про державний суверенітет, яка стала першим кроком до незалежності. В цих історичних умовах головним чинником обережної офіційної позиції ФРН була потреба забезпечення об’єднання Німеччини в мирних умовах. Проводячи вирішальні переговори з цього питання, необхідно було мати справи з дієздатним союзним центром, спроможним відповідати за міжнародні зобов’язання. Адекватність такої політики Бонну засвідчило рішення Народної палати НДР від 22 серпня 1990 р. щодо створення відповідно до статті 23 Конституції Федеративної Республіки Німеччини єдиної держави з 3 жовтня 1990 р. після закінчення процесу ратифікації Договору про відновлення єдності Німеччини.⁵

Тим часом керівництво СРСР докладало зусиль для збереження “оновленого союзу” Нагадаємо, що за підсумками загальносоюзного референдуму 17 березня

1991 р. за це проголосували 70,16%, а за існування України в такому Союзі на засадах Декларації про державний суверенітет України – 80,1%.⁶

Отже, невизначеність подальшого розвитку подій в СРСР ускладнювала формування позиції об'єднаної Німеччини щодо можливості незалежності України. В цьому контексті важливим був візит у ФРН (22 - 28 квітня 1991 р.) Голови Верховної Ради України Л.Кравчука. Підкреслимо, що Г.Коль був особисто занепокоєний перспективою хаосу в СРСР. Тому прагматично підтримував спробу останнього шансу в процесі розробки нового союзного договору. Зокрема, 5 липня 1991 р. у Києві федеральний канцлер висловив М.Горбачову політичну підтримку в реалізації “новоогарьовського процесу”

Однак провал заколоту “ГКЧП” (19-21 серпня 1991 р.) прискорив розпад Радянського Союзу. Нагадаємо, що Договір про дружбу і партнерство між ФРН та СРСР, підписаний 9 листопада 1990 р., виходячи з норм міжнародного права, затримував радикальну трансформацію позиції ФРН щодо виникнення на території экс-СРСР нових незалежних держав. Виходячи з традицій німецької геополітики, Бонн віддавав пріоритет Москві, яка здавалась гарантом стабільності. Перебуваючи в ФРН 20-21 листопада 1991 р., президент Росії Б.Єльцин заклав фундамент під “особливі відносини” двох держав. Росія стала правонаступницею СРСР, взяла на себе його борги, що для ФРН, як найбільшого кредитора було стратегічно важливо. Об'єктивно Німеччина та Росія як найбільші держави Європи приречені на взаємодію. На початку 90-х років політика ФРН щодо Росії була спрямована на забезпечення своєчасного виведення Західної групи військ, гарантування вільного доступу до енергоносіїв та си-

ровини, на підтримку Б.Єльцина як гаранта демократичних реформ. Росія намагалась будувати стратегічне партнерство з Німеччиною на основі успадкованої від СРСР правової бази співробітництва, розрахованої до 2010 року.

Після проголошення 24 серпня 1991 р. державної незалежності України ФРН поступово пристосувалась до нової історичної реальності. Важливим моментом в цьому процесі став візит в Україну в жовтні 1991 р. міністра закордонних справ об'єднаної Німеччини Г.-Д.Геншера. На референдумі 1 грудня 1991 р. 90% громадян підтримали незалежність України. 8 грудня 1991 р. позиція Києва стала вирішальною у створенні Співдружності Незалежних Держав (СНД) та у припиненні існування СРСР.

17 січня 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між Україною та ФРН.⁷ Новий період в українсько-німецьких відносинах було започатковано під час візиту в Бонн 3-4 лютого 1992 р. новообраного президента України Л.Кравчука. важливим кроком на шляху формування міждержавних відносин було відкриття 18 лютого 1992 р. посольства ФРН, яке стало першим дипломатичним представництвом країни-члена "великої сімки" в Україні. Це було особливо важливо для зміцнення міжнародних позицій нової європейської демократії, адже ФРН є впливовою державою на світовій арені, наприклад, частка Німеччини складає 28,5% бюджету Європейського Союзу, 22,8% бюджету НАТО, 8,93% бюджету ООН, крім того ФРН є найбільшим акціонером Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку.⁸

Таким чином, в 1990-1991 роках історична ситуація якісно змінилась. ФРН стала демократичною державою, яка з повагою ставиться до сусідів, а Україна здо-

була незалежність демократичним мирним шляхом у новій Європі. Нова геополітична ситуація визначалась, перш за все, об'єднанням Німеччини та незалежністю України, що зробило незворотними європейські трансформації 1989-1991 років. Національні інтереси спонукали Німеччину до активної реалізації політики щодо країн Центральної та Східної Європи, спрямованої на створення довготривалого мирного устрою для всієї Європи, розширення Європейського Союзу, та на розвиток економічної та політичної інтеграції.⁹

Зазначимо, що формування нового концептуального підходу щодо незалежності України відбувалось на фоні особливої важливості німецько-російських відносин. Геополітичне становище робить ФРН вразливою у випадку конфронтаційного розвитку подій на євроазійському геостратегічному просторі. Тому стабільність в Європі Німеччина намагається зміцнювати разом з Росією, а не проти неї. Загроза нестабільних українсько-російських відносин особливо непокоїла ФРН до підписання 31 травня 1997 р. Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією.

Суттєвим чинником початкової поміркованої позиції ФРН щодо незалежності України був міжнародний тиск на Київ з метою примусити на умовах великих держав відмовитись від ядерної зброї колишнього СРСР. Тому еволюція ставлення об'єднаної Німеччини щодо незалежності України від паліативного сприйняття dokonаних фактів (1991-1993) до перспективної концепції розвитку інтенсивного співробітництва відбувалась поступово. Починаючи з другої половини 90-х років, Україна сприймається як важлива ланка нової європейської системи міжнародних відносин. "Після Росії, - зазначав экс-міністр закордонних справ

ФРН К.Кінкель, - для нас найбільш важливою державою є Україна, оскільки її стабільність в інтересах всіх держав Європи.”¹⁰

Таким чином, протягом 1991-1994 років Україна зайняла чільне місце у центральноевропейській стратегії ФРН. Пріоритетами політики об'єднаної Німеччини щодо незалежної України став розвиток співробітництва заради політичної стабільності та послідовних економічних реформ, сприяння налагодженню зв'язків між Україною та Європейським Союзом.

Протягом ХХ ст. в залежності від змін становища в Європі, еволюції державних структур Німеччини та України, відповідно трансформувалось ставлення німецького суспільства та еліти до незалежності України. Якщо кайзерівська Німеччина та націонал-соціалістичний третій рейх сприймали Україну у контексті експансіоністських планів, то Веймарська республіка в 20-ті на початку 30-х років як до речі й Боннська республіка наприкінці 80-х років ХХ ст. сприймали Україну у зв'язку з відносинами із Москвою. Лише демократична об'єднана Німеччина позитивно поставилась до демократичної незалежності України, що дає можливість Берлінській республіці розвивати рівноправне партнерство в інтегрованій Європі заради конструктивної розбудови всіх напрямків українсько-німецького співробітництва.

1. Політичні зв'язки

Політичне співробітництво, з одного боку, є індикатором стану міждержавних відносин, з іншого, створює сприятливі можливості для інтенсивного розвитку всіх напрямків дво та багатосторонніх відносин. Саме

в цьому контексті проаналізуємо головні етапи розвитку українсько-німецьких зв'язків з врахуванням російського чинника, адже, якщо відносини Київ-Бонн мають важливе значення для регіону, то стосунки Бонн-Москва відіграють глобальне геостратегічне значення, суттєво впливаючи на перші.

З нашої точки зору, у новітній історії українсько-німецьких політичних відносин можна виділити три періоди: перший від встановлення зв'язків між незалежною Україною та об'єднаною Німеччиною (1992) до підписання Декларації про основи відносин (1993), другий - 1993-1998 роки охоплює час становлення партнерських відносин, третій з 1999 р. - від часу становлення Берлінської республіки, цей період буде пов'язаний із розвитком українсько-німецьких відносин в ХХІ ст. Ретроспективно висвітлимо кожний з цих періодів.

Значних політичних зусиль з обох боків вимагало становлення правової бази українсько-німецького співробітництва. Можна сказати, що цей процес був започаткований в момент встановлення дипломатичних відносин. В Бонні 27 травня 1992 р. було відкрито посольство України в Німеччині. В умовах інтенсивного розвитку німецько-російських відносин важливо було інтенсифікувати українсько-німецький політичний діалог. Цьому сприяв візит в Київ 15-16 лютого 1993 р. міністра закордонних справ ФРН К.Кінкеля, коли були підписані: Угода про співробітництво у сфері культури, Угода про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій, Угода про співробітництво у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців різних галузей. Це були реальні кроки до налагодження дієвого механізму співробітництва.

Важливим культурно-політичним заходом стали "Дні України в Баварії", що відбувались 5-10 травня 1993 р. Президент ФРН Ріхард фон Вайцзекер провів переговори з прем'єр-міністром України Л.Кучмою. Поступово на найвищому рівні створювались сприятливі умови для всебічного розвитку зв'язків.

Історично важливою подією став перший візит в Київ (7-10 червня 1993 р.) федерального канцлера Гельмута Коля. На цьому етапі головною метою німецької сторони була "демонстрація рівня відносин між Німеччиною та незалежною Україною, спростування твердження, що Німеччина цікавиться лише Росією.¹¹

9 червня 1993 року була підписана Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина, яка заклала політико-правовий фундамент українсько-німецького співробітництва. Велику увагу німецька сторона приділила питанню приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Підкреслимо, що Г.Коль з розумінням поставився до необхідності гарантування безпеки України, закликаючи Київ зробити поступку здоровому глузду в питанні реального набуття без'ядерного статусу. Це була передумова Бонна, виконання якої могло сприяти прискоренню процесу розробки Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським союзом, що було стратегічно важливо для ствердження незалежної держави в новій Європі.

Підписання в Москві 10 січня 1994 р. президентом Росії Б.Єльциним, президентом України Л.Кравчуком та президентом США Б.Клінтоном спільної заяви довело політичну волю України, спрямовану на відмову від ядерної зброї колишнього СРСР. Крок до розв'язання цієї проблеми сприяв активізації українсь-

ко-німецького політичного діалогу. Під час візиту до Бонна міністра закордонних справ України А.Зленка (6-7 лютого 1994 р.) німецька сторона доклала зусиль для успішного закінчення переговорів України з Європейськими співтовариствами. Це було символічно з огляду на набуття з 1 листопада 1993 року чинності Маастріхтського договору про створення Європейського Союзу. Ствердження незалежної України в Європі синхронізувалось із складним процесом створення ЄС, провідну роль в якому відіграє об'єднана Німеччина. Нову якість українсько-німецьким контактам надала підписана 14 червня 1994 р. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. В грудні 1994 р. на самміті ЄС в Ессені ФРН ініціювала широку програму розвитку взаємодії з Україною у всіх галузях, зокрема у проведенні радикальної економічної реформи. В цьому контексті підтримка ФРН – члена “великої сімки” провідних держав Заходу має суттєве значення. Конструктивна позиція України та Німеччини сприяла успіху самміту ОБСЄ у Будапешті, де була створена Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

Україна стала першою країною-членом СНД, де зміна діючого президента новообраним відбулась 19 липня 1994 р. мирним шляхом. Німеччина сприйняла це як вагоме свідчення становлення демократії. В Бонні 3 липня 1995 р. відбулись переговори канцлера Г.Коля з президентом України Л.Кучмою. Головна увага була приділена створенню сприятливих умов для інвестування німецького капіталу в економіку України. Зовнішньополітичні пріоритети Л.Кучма виклав у Німецькому товаристві зовнішньої політики, де виступив із доповіддю “Україна на шляху до Європи” Візит президента України закінчився в Мюнхені 6 липня

1995 року зустрічами з представниками української громади та виступом в Українському вільному університеті. Зазначимо, що позитивним моментом у розвитку українсько-німецького політичного діалогу стало створення постійно діючого механізму консультацій з широкого кола питань. Німеччина відіграє важливу роль у налагодженні діалогу між Україною та великою сімкою провідних індустріальних країн Заходу, зокрема з питань закриття Чорнобильської АЕС. Так 20 квітня 1996 р. у Москві за участі президента Л.Кучми відбувся самміт "великої сімки", присвячений питанням ядерної безпеки. Активно діяла спільна українсько-німецька комісія з питань фінансування вивезення ядерної зброї колишнього СРСР в Росію. Цей процес Україна закінчила 1 червня 1996 р.

Інтенсивність українсько-німецьких політичних зв'язків засвідчила участь міністра закордонних справ України Г.Удовенка (4-5 червня 1996 р.) у роботі наради міністрів закордонних справ країн-членів НАТО, на якій визначилась нова роль європейського флангу цієї трансатлантичної військово-політичної структури.

ФРН привітала вступ України до Центрально-європейської ініціативи (ЦЄІ). У Лансуті (під Краковом) 7 червня 1996 р. під час самміту країн Центрально-європейської ініціативи президент Л.Кучма провів переговори з президентом ФРН Р.Герцогом. Було фактично започатковано українсько-німецько-польський діалог з найважливіших проблем розвитку нової якості партнерства на старому континенті. Вагомим внеском в це став другий в історії двосторонніх відносин візит в Київ федерального канцлера Гельмута Коля. Його прибуття 2 вересня 1996 р. співпало з початком введення в обіг української гривні. Відкривались нові можливості для розвитку економічного співробітництва.

Серед переліку важливих проблем, які були предметом переговорів виділимо питання статусу етнічних німців в Україні. Співпраця в цій сфері передбачена відповідною угодою, яка була підписана 3 вересня 1996 р. Л.Кучмою та Г.Колем. Незабаром відбувся процес формалізації політичної активності громадян України німецького походження. Так 8-9 листопада 1996 р. у Сімферополі відбувся перший фолькстаг німців Криму, який затвердив розраховану до 2015 року програму політичної та соціальної реабілітації, соціокультурного відродження, визнання владними структурами України легітимно створених органів німецького самоврядування в Криму. Делегати фолькстагу (народного парламенту) прийняли положення про його діяльність та обрали 28 депутатів.¹² Під гаслом етносоціального відродження та розвитку німецької національної меншини 22-24 листопада 1996 р. у Києві проходив ініційований товариством німців України “Відергебург” Перший з’їзд (фолькстаг). Наскільки швидко чи повільно будуть реалізовуватись потенційні можливості етнічного відродження німців в Україні залежить від суспільно-політичного та економічного становища в нашій країні, ситуації в регіонах колишнього СРСР, звідки можуть прибувати депортовані з України німці. Важливим фактором впливу на цю ситуацію є становище справ у ФРН, куди спрямовані інтереси переважної більшості громадян України німецького походження.¹³

Канцлер Г.Коль 4 вересня 1996 р. побував в Одесі. На півдні України живе значна частина німецької громади. Зазначимо, що це може сприяти розвитку потенціалу співробітництва між регіонами України та федеральними землями Німеччини, що дасть можливість в історичній перспективі розвивати українсько-німецькі відносини в Європі інтегрованих регіонів. Плідним

прикладом таких контактів є партнерство Дніпропетровської області з найбагатшою федеральною землею Північна Рейн-Вестфалія. До речі, якщо 15 суб'єктів Російської Федерації мають діючі угоди про співробітництво з 14 федеральними землями Німеччини, аналогічні форми українсько-німецького партнерства розвиваються повільно, можливо, внаслідок більшого централізованого контролю Києва.¹⁴

Постійний українсько-німецький політичний діалог на найвищому рівні позитивно впливає на посилення позицій України в Європі. Поступово реальних форм набуває консультативна участь України в роботі "Веймарського трикутника" (неформальний механізм німецько-польсько-французьких консультацій, створений у березні 1994 р.). Після липневого 1995 р. візиту Л.Кучми в ФРН були створені політичні можливості для українсько-польсько-німецького стратегічного партнерства, яке має створити механізм адаптації України до вимог ЄС. В Парижі 30 січня 1997 р. відбулись переговори Л.Кучми з президентом Франції Ж.Шираком та прем'єр-міністром Польщі В.Тимошевичем. Логічним продовженням цих консультацій став візит у Німеччину 17-18 квітня 1997 р. міністра закордонних справ України Г.Удовенка, який з вересня 1997 р. мав головувати на 52-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Цей факт надавав особливого значення українсько-німецьким переговорам, зважаючи на початок процесу реформування структур ООН та намагань ФРН отримати статус постійного члена Ради Безпеки ООН.

Німеччина вітала підписання 31 травня 1997 р. в Києві Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією, який закріпив історичні трансформації, що відбулись у Європі після розпаду

СРСР¹⁵ Аналізуючи ці геостратегічні зміни, американський політолог З.Бжезинський слушно зазначає, якщо Україна бажає зберегти свою незалежність, їй треба стати частиною Центральної Європи, а не Євразії. Прийняття Росією зв'язків України з ЄС та НАТО визначить рішення самої Росії стати частиною Європи.¹⁶

Під час історичного самміту НАТО в Мадриді, на якому Чехія, Польща, Угорщина були запрошені вступити до Північноатлантичного альянсу, 8 липня 1997 р. відбулись переговори Л.Кучми та Г.Коля. ФРН вітала підписання Хартії про партнерство між Україною та НАТО. Це мало особливе значення, оскільки Німеччина відіграє важливу роль у визначенні нового місця Росії в європейській системі міжнародних відносин, що вплине на визначення майбутньої конфігурації трансатлантичних та євразійських структур.

Нагадаємо, що 31 серпня 1994 р. закінчився процес виведення з Німеччини Західної групи військ колишнього СРСР. Перегорнувши останні сторінки післявоєнної історії, ФРН реально повернула собі політичний статус великої держави. Залишаючись локомотивом процесу європейської інтеграції, об'єднана Німеччина активно підтримала ідею розширення на Схід НАТО та ЄС. В грудні 1994 р. на самміті ОБСЄ в Будапешті президент Росії Б.Єльцин попередив Захід, що в разі прийняття нових членів у НАТО, в Європі може настати "холодний мир"

Зазначимо, що в умовах загострення протиріч з Кремлем у Боснії, початку війни в Чечні, політична еліта ФРН поступово змінювала ставлення до Росії. Майже 60% німців заявляли про недовіру росіянам.¹⁷ На фоні такої громадської думки, враховуючи хід війни в Чечні, зокрема, виникла проблема участі канцлера Г.Коля у святкуванні в Москві 50-річчя перемоги над

фашизмом. Фактично німецько-російські відносини опинились перед вибором вектору подальшого розвитку. Так виявились названі вище зовнішньополітичні протиріччя, радикально не вирішувалась проблема реституції культурних цінностей, реально не відновлювалась Поволзька автономія російських етнічних німців, Калінінград все більше ставав не стільки особливою економічною зоною, скільки місцем концентрації збройних сил. Отже, Г.Коля опинився перед вибором між реальною та моральною політикою щодо Росії. Об'єктивно виникла проблема формування моделі розвитку німецько-російського співробітництва на основі довіри та балансу інтересів, своєчасного врегулювання протиріч, координації стратегічних курсів і практичних кроків на міжнародній арені.

Німеччина намагалась визначити масштаб змін зовнішньополітичної стратегії та тактики Росії під час зустрічі в Москві 27 січня 1996 р. Є.Примакова та К.Кінкеля. Здавалось, що під час трансформації системи міжнародних відносин від біполярної через панування США до багатополюсної, стратегічною метою російської зовнішньої політики є виконання ролі контрбалансу світових сил. Тактику Росії в цьому контексті Є.Примаков визначив так: "Ефективно відстоювати свої інтереси, не даючи подіям зсозуватись до конфронтації"¹⁸ В умовах президентської передвиборної кампанії Росія потребувала конструктивної підтримки з боку Заходу. Візит канцлера Г.Коля в Росію 18-21 лютого 1996 р. став важливим чинником агітації за Б.Єльцина. Зокрема, кредит Німеччини дав змогу виплатити борги російського бюджету по заробітній платі. Однак, німецькі соціал-демократи та зелені критичували Г.Коля за персональну підтримку Б.Єльцина, наприклад, під час дебатів у бундестазі з цього приво-

ду експерт партії зелених із зовнішньополітичних питань Г.Ліппельт наголошував на тому, що діючий президент РФ більше не репрезентує правову державну політику та внутрішній мир. Депутат СДПН Г.Ферхойген прокритикував Г.Коля за відмову зустрічатись з іншими кандидатами на посаду президента Росії.¹⁹ До речі, кандидат КПРФ Г.Зюганов у травні 1996 р. під час передвиборної кампанії єдину закордонну подорож здійснив у ФРН, але не був прийнятий на вищому політичному рівні.

Напередодні російських виборів міністр закордонних справ Німеччини К.Кінкель оприлюднив перелік пріоритетів політики Бонну щодо Москви. Серед них всебічна підтримка демократії і процесу реформ, залучення Росії до “великої сімки”, прийом її до Світової організації торгівлі (СОТ). 13 травня 1996 р. Європейський союз прийняв план розвитку відносин з Росією. Після перемоги Б.Єльцина в другому турі президентських виборів Г.Коль та Р.Герцог телеграмою поздоровили “дорогого Бориса” з перемогою, побажавши йому “сили, здоров’я, успіху” Голова СДПН О.Лафонтейн висловив задоволення тим, що народ Росії піде впевнено вперед, а не повернеться в минуле.²⁰

Серйозним випробуванням для німецько-російських відносин стало прийняття Державною Думою (5 липня 1996 р.) Закону про націоналізацію предметів культури, переміщених в роки Другої світової війни. Зазначимо, що норми цього закону суперечили духу Договору 1990 р. про реституцію культурних цінностей. Коли К.Кінкель заявив, що це може призупинити будь-яку допомогу ФРН Росії, президент Б.Єльцин наклав вето на цей закон. Справа дійшла до Конституційного суду, який 20 липня 1999 р. підтвердив норму вище названого закону щодо заборони

безумовного повернення культурних цінностей до країн, які в роки Другої світової війни нанесли збитки культурному надбанню Росії, водночас, виходячи з міжнародно-правових норм, на індивідуальному рівні мають розглядатись конкретні справи.²¹ Отже, проблема реституції розглядатиметься вже в наступному столітті.

Говорячи про кореляцію між німецько-російськими та українсько-німецькими відносинами та економічним співробітництвом, треба зазначити, що ця базисна форма партнерства поки суттєво відстає від рівня політичних зв'язків. Це, звичайно, обумовлено низкою факторів, серед яких економічна криза в Україні та Росії займає чільне місце. Про це говорилось на бізнес-форумі, проведеному 4 липня 1997 р. у Берліні найбільшим кредитором Росії “Дойче-банком” Тоді канцлер Г.Коль заявив прем'єр-міністру Росії В.Черномірдіну, що на той час німецько-російські відносини були найкращими в історії.²² Важливим висновком цього колоквиуму, що проходив під “традиційним гаслом”: “Росія – Що робити?”, стала ідея перетворення Росії на повноправного учасника міждержавних відносин, що має сприяти економічному прогресу та посиленню взаємозалежності європейських держав.²³ Адже в залежності від цього протягом 1991-1999 років відбувались зміни у зовнішньополітичній орієнтації Росії від ролі молодшого партнера США (за часів А.Козирєва) через протистояння НАТО та США (концепція КПРФ) до спроб маневрування між світовими потугами в багатополіусному світі. Одним з проявів останньої тенденції стала спроба Москви створити російсько-німецько-французький стратегічний блок. 26 березня 1998 р. у Москві зустрілись Б.Єльцин – Г.Коль – Ж.Ширак, це мало символізувати відро-

дження “великої Європи” від французького Бресту до Уралу.²⁴ Однак, вже в серпні 1998 р. у Росії розпочалась фінансово-економічна криза, незабаром Г.Коль програв вибори, Франція охолола до цієї ідеї, тому здавалось, що нова велика європейська трійка вмерла. Однак, зазначимо, якщо Росія “одужає”, а Європейський Союз створить ефективний механізм спільної оборони та зовнішньої політики, вона має шанси відродитись. Запорукою цього є збереження спільних стратегічних інтересів. Так у травні 1998 р. “Газпром” та “Рур-газ” підписали контракт про постачання до 2020 року газу на 25 млрд. ДМ.²⁵ “Дойче-банк” став одним із акціонерів “Газпрому”. А серпнева 1998 р. російська фінансова криза лише Східній Німеччині коштувала 50 тис. робочих місць.²⁶ Свідченням занепокоєння “здоров’ям” найбільшого боржника ФРН став візит у Москву 16 листопада 1998 р. новообраного канцлера Герхарда Шрьодера, який заявив, що не може бути й мови про списання радянських боргів Німеччині, яка переживає не найкращі економічні часи.²⁷

Серйозним випробуванням для російсько-німецьких відносин стало бомбардування силами НАТО Югославії, що співпало в часі з головуванням ФРН у “великій сімці” та в структурах Європейського Союзу (перше півріччя 1999 року). Під час косовської кризи Німеччина стала посередницьким каналом між США та Росією. Незважаючи на рецидиви “холодного миру” та руйнівні наслідки російської фінансово-економічної кризи двосторонні російсько-німецькі відносини будувались на основі обопільної прагматичної зацікавленості. 18-19 лютого 1999 р. Г.Шрьодер провів у Москві широкомасштабні міждержавні консультації. Незабаром концерн “БАСФ” заявив про намір створити спільне підприємство з “Газпромом”²⁸ Під час перего-

ворів 6 квітня 1999 р. у Москві Є.Примаков та прем'єр-міністр Баварії Е.Штойбер обговорили перспективи реалізації спільного українсько-російсько-німецько-французького проекту виробництва літака "АН-70", що має вагомe комерційне та політичне значення. Баварія створить в Калінінграді завод для збирання автомобілів "БМВ" ²⁹ Водночас тривали російсько-німецькі політичні консультації, щодо пошуку алгоритму вирішення косовської проблеми. 10 червня 1999 закінчились 78 денні бомбардування силами НАТО Югославії. 20 червня 1999 р. на самміті "великої сімки" в Кьольні була досягнута домовленість щодо розміщення в американському, німецькому та французькому секторах відповідальності в Косово російських миротворців. Отже, Росія не була ізольована від європейських справ, а відносини з ФРН набули глобального значення.

Українсько-німецькі політичні відносини мають стратегічне значення для стабільності та безпеки на регіональному рівні.

Свідченням інтенсивності українсько-німецького політичного діалогу став перший в історії двосторонніх відносин візит в Україну президента ФРН. 5-6 лютого 1998 р. в Києві та Харкові побував Роман Герцог. Особливий сенс цей візит мав з огляду на березневі 1998 р. вибори Верховної Ради. Президент ФРН висловив підтримку виваженій зовнішній політиці України. Під час переговорів з Р.Герцогом Голова Верховної Ради України XIII скликання О.Мороз наголошував на важливості використання німецького досвіду виходу з післявоєнної кризи, зокрема, щодо використання консолідуючого чинника національної ідеї.³⁰ Зазначимо, що березневі 1998 р. парламентські вибори радикально не змінили політичного ландшафту України. Німецькі аналітики, коментуючи нову розстановку сил, наголо-

шували на відсутності центристської інтеграційної партії, що ускладнює процес проведення реформ в Україні. Боротьба в політичній еліті навколо цього питання забирає більше сил та ресурсів, ніж сама трансформація.³⁰

У цьому контексті можна використати німецький політичний досвід, зокрема в проведенні коаліційних фракційних переговорів, які впливають на процес прийняття урядових рішень. Це особливо важливо, адже за результатами перших у новітній історії України парламентських виборів за мажоритарно-пропорційною системою Верховна Рада так і не була політично чітко структурована, тому (принаймні до президентських виборів 31 жовтня 1999 р.) не виникла відповідальна парламентська більшість.

Українсько-німецькі міждержавні політичні зв'язки вийшли на якісно новий рівень після проведення 28-29 травня 1998 р. у Бонні перших міжурядових консультацій з всього комплексу співробітництва. Значимо, що подібну форму двосторонніх контактів Німеччина розвиває, крім України, лише з Францією, Польщею та Росією. На нашу думку, ця історична подія в Бонні стимулювала проведення регулярних українсько-французьких політичних консультацій, які були започатковані під час візиту в Україну президента Ж.Ширака (2-4 вересня 1998 р.).³¹ Це геополітично важливо з огляду на досить інтенсивний розвиток німецько-франко-російського та німецько-франко-польського політичних діалогів, які впливатимуть на майбутнє Європи.

Значною мірою ці процеси визначатимуть подальший розвиток Берлінської республіки. За рік до офіційного перенесення владних структур з Бонну до Берліну 27 вересня 1998 р. відбулись чергові вибори бун-

дестагу, які закінчили еру Гельмута Коля, 16 річне урядування якого в умовах демократичної системи стало німецьким політичним чудом. Однак електорат адекватно прореагував на нові реалії. Більшість місць у першому в історії Берлінської республіки бундестазі визначають соціал-демократи та зелені. 28 жовтня 1998 р. 54-річний соціал-демократ Герхард Шрьодер став федеральним канцлером, а лідер зелених Йозеф Фішер отримав у коаліційному уряді посаду міністра закордонних справ. Зміна поколінь політичної еліти покликана стимулювати пристосування моделі соціального ринкового господарства до жорстких умов конкуренції в глобальній системі світової економіки.

Крім зв'язків між виконавчими структурами України та Німеччини, важливе значення для розвитку двосторонніх відносин мають контакти між законодавчими органами влади. Нагадаємо, що фракції соціал-демократів та зелених у Верховній Раді України мають партійних колег у німецькому бундестазі. За їхньої ініціативи в липні 1998 р. була створена позафракційна депутатська група "Об'єднана Європа", яка основним завданням визначила підтримку курсу України в процесі європейської інтеграції.³² Становлення громадянського суспільства в Україні пов'язано з використанням відповідного німецького досвіду, який поширюють представники провідних фондів, пов'язаних з найвпливовішими німецькими політичними партіями. На початку грудня 1998 р. заступник голови Верховної Ради В.Медведчук провів переговори з керівниками німецьких політичних фондів імені Конрада Аденауера (ХДС), імені Ганса Зайделя (Вільна демократична партія), імені Фрідріха Еберта (СДПН). Зокрема, обговорювались перспективи взаємодії депутатських фракцій та парламентських комітетів, можливості допомоги

Німеччини в фінансовому обґрунтуванні законопроектів, удосконалення системи соціальної допомоги на основі європейської практики та досвіду. Керівники фондів погодились з доцільністю стажування народних депутатів України в Німеччині, проведення в Києві семінарів за участю німецьких експертів.³³

Наприклад, у листопаді 1998 р. Комітет з питань культури і духовності спільно з Фондом імені Ганса Зайделя провів міжнародний семінар "Культурна політика ФРН". Зокрема, було проаналізовано досвід інтеграції культурних закладів нових федеральних земель, бюджетна політика в сфері культури, застосування пільгового оподаткування книговидання, роль приватного капіталу в розвитку культури, досвід збереження національної культурної спадщини в Баварії.³⁴ Наголошувалось на тому, що механізми реституції культурних цінностей повинен працювати на українсько-німецький діалог.³⁵

20-21 січня 1999 р. за ініціативи Комітету з питань правової політики та сприяння Німецького фонду правового співробітництва відбулось засідання круглого столу, метою якого було визначення пріоритетів виконання імперативів адаптації національного законодавства України до правових норм Європейського Союзу та Ради Європи, що дало можливість уточнити план законопроектних робіт на період 1999-2002 років.³⁶

На початку 1999 р. інтенсивно розвивалась взаємодія між виконавчими гілками влади України та Німеччини, що було важливо з огляду на головування ФРН в керівних структурах Європейського Союзу протягом першого півріччя 1999 р. 5 лютого 1999 р. в Бонні міністр закордонних справ України Б.Тарасюк та міністр закордонних справ ФРН Й.Фішер заснували німецько-український форум. Головна мета цієї неформальної

структури полягає у доповненні офіційного діалогу “Україна-ФРН” прямими контактами між людьми, неурядовими та гуманітарними організаціями, мистецькими колективами, тощо.³⁷ Форум мав дати змогу реалізувати конкретні проекти в багатьох галузях. Про зацікавленість Німеччини в цьому свідчить той факт, що головою німецько-українського форуму став віцепрезидент концерну “Даймлер-Крайслер” Матіас Кляйнерт, а керуючим справами було обрано авторитетного політика Карстена Фогта. Членами форуму стали не тільки політики, а також діячі культури, вчені, журналісти, представники впливових засобів масової інформації. Аналогічна форма співпраці була успішно випробувана в німецько-польському співробітництві, тому є всі підстави вважати, що німецько-український форум, за умов ефективної діяльності, сприятиме формуванню адекватного іміджу України в об’єднаній Європі.

Серйозним випробуванням, як для німецько-російських, так і для українсько-німецьких відносин стало бомбардування силами НАТО Югославії. Зазначимо, що в ФРН не було односторонньої підтримки цієї силової акції. Наприклад, Партія демократичного соціалізму солідаризувалась із С.Мілошевичем, заперечуючи порушення суверенітету Сербії під приводом захисту прав людини в Косово. Однак члени правлячої коаліції від партії зелених, раніше відомі своїми пацифістськими настроями, підтримали канцлера Г.Шрьодера та безумовно визнали дії НАТО слушними.

В Україні ліві політичні сили під гуркіт бомбардувань Югославії зробили спробу перекреслити західний вектор зовнішньої політики України. На нашу думку, це призупинило процес формування перспективної

стратегії Європейського Союзу щодо України. Зокрема, 13 квітня 1999 р. під час візиту в Київ міністрів керівної трійки Європейського Союзу Й.Фішер, відзначивши зусилля України в урегулюванні косовського конфлікту, зазначав, що стратегія ЄС щодо нашої країни може бути визначена не раніше грудня 1999 р., вже під час головування Фінляндії в Європейському Союзі, тобто після президентських виборів в Україні.³⁸

Символом політичного переходу від Боннської до Берлінської республіки стало обрання 23 травня 1999 р. 68-річного соціал-демократа Йоханнеса Рау восьмим федеральним президентом (на наступні 5 років до 2004 р.).³⁹

На нашу думку, перспективною формою розвитку політичного, економічного, культурного співробітництва України з Німеччиною в ХХІ столітті має стати інтенсивний розвиток зв'язків з федеральними землями. Україна має конструктивний досвід таких контактів із Баварією. 5 травня 1999 р. прем'єр-міністр Баварії, голова ХСС Едмунд Штойбер провів переговори в Києві. Крім проблем урегулювання балканської кризи, перш за все, обговорювались перспективи реалізації українсько-німецько-російсько-французького проекту виробництва транспортного літака "АН-70" Говорячи про перспективи європейської інтеграції, Е.Штойбер наголосував, що вступ до ЄС посткомуністичних країн Центральної Європи матиме мало користі, якщо не будуть враховані інтереси України.⁴⁰

Ще одним свідченням динамічності українсько-німецького політичного діалогу не лише на центральному міждержавному рівні, а й з землями ФРН став візит 4 червня 1999 р. в Україну прем'єр-міністра найбагатшої федеральної землі Баден-Вюртемберг Ервіна Тойфеля, який наголосив на добрих перспективах дво-

стороннього економічного співробітництва заради майбутнього України пов'язаного з Європою.

Цікавим нюансом двосторонніх відносин став вплив політичного становища в правлячій червоно-зеленій коаліції на діалог Бонна з Києвом. Намагаючись зберегти самоідентифікацію та імідж в очах прихильників, партія зелених наполягала на реалізації 10-річного плану закриття всіх німецьких атомних станцій. Енергетичні концерни, як впливова економічна сила в ФРН, наполягали на технологічному періоді закриття АЕС до кінця 2040 р.⁴¹ Нагадаємо, що в 1995 р. "велика сімка" з ініціативи канцлера Г.Коля підписала з Україною Меморандум про фінансування (частка ФРН 1,8 млрд. дол.) добудови Хмельницької та Рівненської атомних станцій, якщо Україна до 2000 року введе з експлуатації Чорнобильську АЕС. У квітні 1999 р. партія зелених, вважаючи нонсенсом боротьбу за відмову від атомної енергетики у власній країні з одночасним фінансуванням її розвитку в іншій, закликала уряд припинити надання кредитів Україні для закінчення будівництва блоків на двох АЕС. Натомість пропонувалось повернутись до відкинутого раніше проекту побудови концерном "Сіменс" парогазової станції. Позиції сторін мали кристалізуватись під час других широких українсько-німецьких міждержавних консультацій в Києві 7-8 липня 1999 р. В німецьку делегацію на чолі з федеральним канцлером Г.Шрьодером входили міністр економіки та технологій Вернер Мюллер, міністр оборони Рудольф Шарпінг, міністр навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних реакторів Юрген Трітгін, міністр внутрішніх справ Отто Шиллі. З історичної точки зору це були перші консультації між Україною та владою Берлінської республіки. У вересні 1999 р. за сприяння ФРН Європейський банк

реконструкції і розвитку прийняв рішення про фінансування енергетичних проектів в Україні.

Важливим зовнішньополітичним наслідком других українсько-німецьких міжурядових консультацій стало поглиблення співробітництва двох країн в ООН. Нагадаємо, що під час головування України на 52-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй в липні 1998 р. Г.Удовенко під час зустрічі з експертом СДПН із зовнішньополітичних питань К.Фогтом підтвердив підтримку з боку України прагнень ФРН стати постійним членом Ради Безпеки ООН.⁴² Німеччина, в свою чергу, сприяла прийняттю рішення з боку Словаччини щодо консенсусу з питання обрання України від центральноєвропейського регіону на 2000-2001 роки до Ради Безпеки ООН як непостійного члена.

Під час цих консультацій було досягнуто домовленість про побудову до жовтня 2001 року нового будинку посольства ФРН в Україні, який має сприяти ширшим зв'язкам двох народів у ХХІ столітті. Це символічно, як і план відкриття у Львові представництва почесного консулу ФРН.

Під час других міжурядових консультацій активно діяв німецько-український форум. Зокрема, активізувались зв'язки між містами-побратимами. Наприклад, була підписана угода про співробітництво торговельних палат Харкова та Нюрнберга, місто Ферзен надало технічне сприяння Канєву в реорганізації системи професійно-технічної освіти, місто Дармштадт під час повені на Закарпатті надало допомогу Ужгороду.

Таким чином, інтенсивний розвиток зв'язків між виконавчими та законодавчими органами влади України та ФРН, розширення контактів не урядовому рівні, дипломатична координація зусиль в міжнародних організаціях – все це дає підстави вважати, що полі-

тичні відносини України з Берлінською республікою вийшли на партнерський рівень, що сприяє не лише конструктивному міждержавному співробітництву, а й налагодженню взаємодії України з європейськими інтеграційними структурами.

2. Економічне співробітництво

Суперечливість розвитку українсько-німецьких економічних зв'язків обумовлена різними циклами розвитку економічних систем двох країн. З початку 90-х років в умовах падіння виробництва Україна втрачає індустріальний потенціал, що віддаляє її від наближення до постіндустріальної стадії розвитку. Німеччина навпаки має зорієнтовану на експорт структуру економіки, що захопила прибуткові ринки по всьому світу, перш за все, звичайно, в Європі, це, зокрема, обумовлено наявністю ефективної ліберальної системи регулювання соціально-ринкового господарства.⁴³ Об'єктивно Німеччина зацікавлена в Україні як перспективному економічному партнері. Зокрема, з метою зміцнення соціально-економічної стабільності в перехідний період протягом 1991-1993 років німецькі кредити в обсязі 2,7 млрд. ДМ були спрямовані на житлове будівництво та адаптацію до цивільного життя офіцерів, виведених із Східної Німеччини.⁴⁴ Цей важливий політико-економічний проект реалізовувався на основі домовленостей, досягнутих ще з колишнім СРСР.

Десятий розділ Спільної декларації про основи відносин між Україною та ФРН (червень 1993 р.) визначив пріоритетні напрямки економічного співробітництва. В цьому документі, зокрема зазначалось, що обидві сторони надають особливого значення розвитку

взаємовигідного економічного співробітництва. Вони усвідомлюють важливість створення відповідних загальних умов для розвитку економіки України за ринковими принципами. З метою інтенсифікації економічного співробітництва передбачалось відкрити Бюро представника німецької економіки в Україні, та аналогічну структуру України в Німеччині. Було заплановано створення консорціумів підприємств, надання допомоги в підготовці та підвищенні кваліфікації керівників у сфері економіки.⁴⁵

Зазначимо, що з квітня 1993 р. за допомоги кредитних гарантій фірми “Гермес” федеральний уряд Німеччини взяв на себе забезпечення торгівлі з Україною. Але швидкий темп загострення економічної кризи в Україні в 1993 р. привів до того, що товарообмін склав лише 9% тогорічного товарообігу між Німеччиною та Росією.⁴⁶ Головна причина цього полягала в структурі російського експорту в ФРН, левову частку якого склали енергоносії, а також швидка лібералізація російської економіки. Водночас на сприятливу перспективу двосторонніх економічних зв’язків вже у 1993 році працювали в Україні 150 німецьких фірм та близько 300 спільних підприємств. Однак миттєве чудо не відбулось. Вже в 1994 р. кризове становище української економіки спричинило суттєве скорочення товарообігу з Німеччиною. Україна не могла зміцнити власну політичну незалежність без національної моделі економічної реформи, офіційною програмою яких стала виголошена президентом Л.Кучмою 11 жовтня 1994 р. у Верховній Раді України доповідь “Шляхом радикальних економічних реформ” Важливим фактором реалізації цього проекту мало стати економічне співробітництво з Німеччиною.

Під час візиту в Київ у січні 1995 р. міністра фінансів ФРН Т.Вайгеля серед головних перешкод для німецьких інвестицій називалась недосконалість українського законодавства, економічна нестабільність, відсутність приватної власності на землю, гарантій захисту іноземних капіталів. У травні 1995 р. з метою удосконалення українсько-німецького економічного співробітництва в Києві було відкрито Бюро делегата економіки ФРН в Україні. Його керівник К.Рау стратегічною метою діяльності назвала взаємний прибуток клієнтів.⁴⁷ Ця структура активно сприяє розширенню контактів між підприємцями двох держав, дає консультації з проблем економіки та права. Зазначимо, що в Києві діє Асоціація торговельних палат Німеччини, яка не лише сприяє розширенню експортного потенціалу економіки ФРН, а й діє заради розвитку українського бізнесу.

Українсько-німецьке економічне співробітництво має стратегічне значення для розвитку зв'язків із Європейським Союзом. У Брюсселі 1 червня 1995 р. була підписана тимчасова торговельна угода між Україною та ЄС, яка мала стати стимулом для прискорення реформування економіки. Однак шок без терапії, заглиблення економічної кризи, зубожіння широких соціальних прошарків стало на перешкоді цьому. Наприклад, за даними статичного бюро Європейської комісії, індекс купівельної спроможності населення України є одним з найнижчих в Європі і становить лише 17% від середнього європейського рівня.⁴⁸

Офіційна українська концепція розвитку економічного співробітництва з Німеччиною була оприлюднена в промові Президента Л.Кучми на зустрічі з представниками ділових кіл Німеччини 6 липня 1995 р. у Франкфурті-на-Майні.⁴⁹ Аргументи цього виступу мали переконати німецьку економічну еліту в привабливості

співробітництва з Україною. На той час Німеччина займала перше місце у торгівлі України з країнами-членами ЄС, але номенклатура українського експорту в ФРН залишається обмеженою, незмінною є тенденція збереження від'ємного для України сальдо двосторонньої торгівлі. Так в 1994 р. воно зросло з 290 до 347 млн. ДМ. Капітал спільних українсько-німецьких підприємств на 1 січня 1995 р. становив всього 64,3 млн. ДМ. Президент Л.Кучма визначив бажані для України пріоритетні сфери інвестування: залучення німецьких капіталів до конструкторських та проектних робіт, розвиток експортного потенціалу української економіки і створення ресурсозберігаючих технологій, агропромисловий комплекс, виробництво товарів широкого вжитку. Важливою сферою інвестування є розробка корисних копалин України. Звертає на себе увагу відсутність у промові президента серед пріоритетних напрямків німецького інвестування в Україну сфери послуг, яка є важливим чинником боротьби з безробіттям і відіграє важливу роль в еволюції постіндустріальної моделі розвитку суспільства.⁵⁰

З іншої точки зору, важливим досягненням візиту Л.Кучми в ФРН у липні 1995 р. стала Угода про уникнення подвійного оподаткування, а також Угода про співробітництво з концерном "Даймлер-Бенц". До речі, в 1998 р. був утворений трансатлантичний мегаконцерн "Даймлер-Крайслер", один із віце-президентів якого очолив німецько-український форум.

Верховна Рада України 22 листопада 1995 р. ратифікувала угоду про уникнення подвійного оподаткування між Україною та ФРН. Механізм дії угоди передбачає, що суб'єкт економічної діяльності, який отримав прибуток в Україні або в Німеччині, сплачує податок у своїй країні. Угода передбачає створення рівних

умов оподаткування, що стимулювало потребу податкової реформи в Україні. Наприкінці 1995 р. свідченням зацікавленості німецьких бізнесменів у розвитку співробітництва стало проведення “Днів української економіки в Німеччині” Постійні контакти на рівні державних діячів, бізнесменів, банкірів сприяли інтенсифікації українсько-німецького економічного співробітництва, що особливо важливо в умовах реформування економіки та адаптації України до реалій європейської економічної інтеграції.

Протягом 1997-1998 років макроекономічні показники Німеччини були приведені у відповідність до критеріїв створення Монетарного союзу. З цією метою федеральний уряд скоротив дефіцит бюджету, розгорнув боротьбу з рекордним рівнем безробіття через розширення німецького експорту, адже проблема створення нових робочих місць надто дорого коштує для соціального ринкового господарства. Тому в цей період скоротилось пряме кредитування з боку ФРН економіки України, за винятком надання субсидій для німецького експорту.

Зазначимо, що німецькі банки займають провідні позиції в фінансовій системі Монетарного союзу. Це обумовлює особливе значення встановлення контактів з цими впливовими структурами. Протягом 1992-1999 рр. головним питанням розвитку українсько-німецького міжбанківського співробітництва була адаптація до банківської системи ФРН. Зокрема, Національний банк України широко використовує досвід Бундесбанку, що має ключове значення для реалізації спільних інвестиційних проектів. Про значення німецьких банків для української економіки свідчив виступ Л.Кучми 5 липня 1995 р. у “Комерцбанку” Вже в листопаді 1995 р. “Берлінер банк” надав Одеській держадміністрації

перший великий кредит у 225 млн. ДМ на 7 років під 7,5% річних для здійснення програми раціоналізації сільського господарства.⁵¹

Нагадаємо, що німецька програма “ТРАНСФОРМ” спрямована на різні сфери української економіки. Наприклад, відповідно до сучасних потреб Німеччина готує українські банківські кадри, регулярний характер мають консультації з німецькими економічними партнерами. Ще в травні 1991 р. фахівці “Дойче Банку” зазначали, що Україна має найбільший економічний потенціал серед колишніх радянських республік. Кращим здавалось становище тільки у колишній НДР – передовій країні Ради Економічної Взаємодопомоги, але експерти не уявляли, наскільки вона відстає від світового рівня.⁵²

Оскільки на модернізацію економіки колишньої НДР щорічно виділялось майже 150 млрд. ДМ, а Україна переживала інвестиційний голод, зрозуміло, що її макроекономічні показники стали гіршими, ніж були до проголошення незалежності. Однак бажання закріпитись на перспективному українському ринку спонукало німецькі банки до активності. Наприклад, представництво “Дрезднер банк” працює в Україні з 1992 р., фінансує значну частину українсько-німецької торгівлі. За програмою Європейського банку реконструкції та розвитку “Дрезднер банк” передав українським колегам фахове “ноу-хау”

Третій за обсягом активів у Німеччині “Вестдойчеландесбанк” теж кредитує фірми, що співпрацюють з Україною. В 1992 р. Лисичанський нафтопереробний завод отримав під гарантії уряду кредит 70 млн. екю на реконструкцію.⁵³

Головною передумовою виходу українсько-німецького співробітництва на якісно новий рівень є

початок економічного зростання в Україні. Саме на це спрямована діяльність в нашій країні найбільшого в Німеччині “Дойче банку” Член його правління Георг Крупп восени 1991 р. побував у Києві, а через півроку тут було відкрито представництво цього найбільшого європейського банку. “Дойче банк” на 60% фінансував поставлену в Україну гуманітарну допомогу, реалізував проекти на “Південмаші”⁵⁴ Цей банк взяв на себе 70% гарантованих державним товариством страхування кредитів “Гермес” сум кредитування німецького експорту в Україну. На початок 1996 р. було реалізовано 1,194 млрд. ДМ кредитних договорів. До того ж експерти “Дойче банку” за програмою ЕБРР та Світового банку консультують уряд України в процесі здійснення програми приватизації.⁵⁵ Банк зацікавлений в реалізації проектів будівництва нафтопроводів в Україні та Одеського нафтового терміналу.⁵⁶ Отже, українсько-німецьке міжбанківське співробітництво відіграє важливу роль у проведенні економічних реформ, у розвитку двосторонньої торгівлі але повільне зміцнення вітчизняної банківської системи обмежує потенціал цього важливого аспекту міждержавного співробітництва.

В 1995 р. за обсягом інвестицій в економіку України (150 млн. дол.) Німеччина посідала друге місце після США. Обсяг товарообігу досяг 2,4 млрд. ДМ, що для порівняння склало десяту частку російсько-німецького товарообороту.⁵⁷ Лише суттєве покращення економічного становища України могло змінити на ліпше ситуацію з внутрішніми та зовнішніми інвестиціями. Зокрема, цьому мала сприяти грошова реформа. Прибуття 2 вересня 1996 р. канцлера Г.Коля в Київ співпало з початком введення гривні. Перебування в Україні великої групи провідних німецьких бізнесме-

нів налаштувало переговори на пріоритет економічних питань як головного аспекту українсько-німецького співробітництва. В 1996 р. частка Німеччини в торгівельному співробітництві України з країнами-членами Європейського Союзу склала 40%.⁵⁸ Цьому сприяли активні контакти між бізнесменами обох країн. Якщо на першому бізнес-форумі, організованому Бюро делегата німецької економіки в Україні в жовтні 1995 р. було репрезентовано всього 150 фірм, то в жовтні 1996 р. у дніпропетровській зустрічі “Економіка в діалозі” брали участь вже 170 німецьких та 250 українських фірм.⁵⁹

В жовтні 1996 р. група німецьких експертів, яка кожних шість тижнів консультувала уряд України, в аналітичній довідці прогнозувала економічне зростання в 1997 р. за умов негайного здійснення адміністративної реформи та реструктуризації економіки. Але, зокрема, проект реформування податкового законодавства був похований тоді в гострій внутрішньополітичній боротьбі в Україні навколо стратегії реформ, яка відбирала більше часу та сил, ніж сама трансформація, якби вона здійснювалась на основі політичного консенсусу. Україна опинилась перед необхідністю вибору вектору економічної інтеграції, намагаючись зберегти присутність на ринку країн-членів СНД і зміцнюючи позиції на європейському ринку.

Декілька слів щодо тенденцій німецько-російського економічного співробітництва у контексті економічних інтересів України. За рік радикальних економічних реформ в Росії (1992) товарообіг з ФРН в умовах зменшення ділової активності німецьких фірм, які співробітничали з Росією, скоротився вдвічі.⁶⁰ Суттєвий внесок в активізацію німецько-російської торгівлі було зроблено після підписання в грудні 1992 р. спільної декларації розвитку співробітництва, зокрема, у

нафтогазовому комплексі.⁶¹ Частка сировини в російському експорті до Німеччини перевищила 90%. ФРН є головним європейським економічним партнером Росії. Хоча валовий національний продукт Німеччини майже втричі більший за російський, об'єктивно Бонн зацікавлений у розвитку економічного співробітництва з Москвою, оскільки за "здоров'я" боржника більше за всіх турбується кредитор. Нагадаємо, що одним з вагомих чинників зростання дефіциту бюджету ФРН стала пролонгація боргів колишнього СРСР, надана Росії. Ця практика триває, Наприклад, 19 березня 1996 р. консорціум німецьких банків та Зовнішекономбанк Росії підписали угоду про надання кредиту в розмірі 3 млрд. ДМ під гарантії уряду.⁶² Вже після зміни уряду в Бонні восени 1999 року тривали переговори про реструктуризацію російських боргів Німеччині. Але це не заважає розвитку економічного співробітництва двох країн. Наприклад, в 1996 р. обсяг німецько-російської торгівлі склав 28 млрд. ДМ, а інвестиції ФРН у російську економіку досягли 1 млрд. ДМ.⁶³

Водночас Росія залишається стратегічно важливим партнером України. Наша країна вимушена вступати в конкурентну боротьбу з німецькими товарами на російському ринку. Наприклад, в 1997 р. "Газпром" під впливом "Дойче банку" підписав контракт на поставку труб з фірмою "Маннесманн", а не з "Харцизьким трубним заводом" Таких прикладів досить багато. Зазначимо, що об'єктивний вплив лібералізації світової торгівлі та технологічний прогрес посилюють тенденції взаємозалежності національних економік, мультинаціональні фінансові потоки створюють глобальну економічну систему. Свідченням цього стала ситуація, яка виникла в українсько-німецькому та російсько-німецькому економічному співробітництві після ого-

лошення урядом С.Кірієнка 17 серпня 1998 р. дефолту-відмови від обслуговування зовнішніх російських боргів, що стимулювало падіння карбованця та згортання економічної активності. Оскільки 40% українського експорту мають ринок збуту в Росії, економічні негаразди північного сусіда поглибили кризові явища в розвитку національної економіки. Вже 18 серпня 1998 р. відбулась телефонна розмова між президентом Л.Кучмою та канцлером Г.Колем. Переговори стосувались ролі міжнародних фінансових організацій в мінімізації впливу світової фінансової кризи на економіку України.⁶⁴ Зазначимо, що широке залучення бізнесових кіл Німеччини до економічних проектів в Україні обумовило зацікавленість у стабілізації макроекономічної ситуації. Адже ще у червні 1998 р. під час перших масштабних українсько-німецьких міжурядових консультацій, зокрема, були підписані угоди про створення спільних підприємств по виробництву м'ячущих засобів на Вінницькому хімзаводі, щодо використання двигунів "Дойтц" на тракторах Харківського заводу, реалізації проекту реконструкції Бориспільського аеропорту, надання кредитних гарантій Укрексімбанку, здійснення проекту "Хортиця" в Запоріжжі.⁶⁵ Однак, загалом несприятливий інвестиційний клімат перешкоджає широкому притоку німецького капіталу в економіку України. Якщо в 1994 р. німецькі інвестиції склали 63,3 млн. дол. США, в 1995 р. – 55,6 млн. дол. США, в 1996 р. – 5,2 млн. дол. США, в 1997 р. – лише 1,8 млн. дол. США.⁶⁶ До серпневої 1998 р. фінансово-економічної кризи, яка суттєво скоротила обсяг двосторонньої торгівлі, в 1997 р. товарообіг досяг рекордної за роки незалежності України позначки – 3,8 мільярда німецьких марок. У порівнянні з 1996 р. цей показник зріс на 42,7%. При цьому український експорт збіль-

шився на 55%, склавши – 1,2 млрд. марок, імпорт зріс на 37,6 % і становив 2,7 млрд. ДМ.⁶⁷

Усвідомлення того факту, що Україна є важливою країною для стабільності в Європі, до того ж має могутній економічний потенціал, потреби стимулювання всіх напрямків співробітництва обумовили створення в лютому 1999 р. німецько-українського форуму. Його членами стали представники провідних німецьких концернів, серед їхніх пріоритетів в Україні автотранспортування, сільськогосподарська галузь, будівництво, зв'язок та комунікації, банківська справа, реалізація наукових та освітніх програм. Важливим завданням форуму є сприяння діалогу економічних еліт двох держав. Членами цієї неурядової, але впливової структури, стали такі могутні акціонерні товариства, як “Даймлер-Крайслер”, “Сіменс”, “Дойче телеком”, “Маннесманн”, “Дрезднер банк”, “Коммерцбанк”, “Баварія-текстиль” “Мессе Дюссельдорф”, “Східноєвропейський інститут”, “Український вільний університет” Всього в німецько-українському форумі репрезентовані представники 52 фірм, культурно-освітніх закладів.⁶⁸ Отже, органічно виникла впливова структура, покликана сприяти розвитку всіх напрямків співробітництва, але перш за все економічного.

Зазначимо, що на протязі 1998 р. стабільно зростав товарообіг між Україною та Німеччиною, але цю тенденцію перекреслила фінансово-економічна криза. Лише в першому кварталі 1999 року становище відносно стабілізувалось, що дало можливість поживити двосторонні економічні зв'язки. Зокрема, Бюро представника німецької економіки в Україні наприкінці 1998 р. провело українсько-німецький економічний форум у Дрездені, що важливо з огляду на відродження співробітництва з новими східними федеральними

землями. В травні 1999 р. у Харкові відбулась біржа інновацій, восени 1999 р. з метою встановлення ділових контактів українські підприємці відвідали федеральну землю Гессен.⁶⁹ Вирішенню теоретичних аспектів проблеми становлення середнього класу в Україні була присвячена проведена в лютому 1998 р. у Вінниці за сприяння Міністерства економіки та Німецького товариства ім. Карла Дуйсберга науково-практична конференція “Проблеми активізації розвитку малого та середнього бізнесу. Досвід Німеччини”⁷⁰

Впевненість у сприятливій перспективі українсько-німецького економічного співробітництва додає прагматичне ставлення суб'єктів співпраці до реалізації конкретних проектів. У травні 1999 р. на міжгалузевій коопераційній біржі в Києві взяли участь 15 фірм з федеральної землі Тюрінгія. А влітку 1999 р. у черговій біржі в Саксонії взяли участь 50 українських підприємств, відібраних на конкурсній основі.⁷¹ Про ефективність таких диверсифікованих контактів на мікроекономічному рівні між конкретними суб'єктами підприємництва свідчить, наприклад, суттєва підтримка економіки Сумської області з боку Лейпцизького інвестиційного фонду групи “Леманн-Ріхтер”, яка виявила зацікавлення в реалізації 38 проектів вартістю від 10 тис. до кількох мільйонів дол. США кожен.⁷² Україна бере активну участь у міжнародних виставках “Ганновер-мессе”, що дає гарний економічний ефект. Такі форми українсько-німецького економічного співробітництва, збільшуючи кількість його суб'єктів, стимулюють обопільну зацікавленість у подальшому розвитку партнерських відносин.

На нашу думку, особливе значення для інтенсифікації економічного співробітництва, як засвідчує досвід центральноєвропейських сусідів України, має

встановлення прямих контактів з конкретними федеральними землями. Маючи позитивний досвід зв'язків з Баварією, Україна протягом 1998-1999 років активізувала такі форми розвитку взаємовигідних відносин. В червні 1999 р. в Києві відбулись переговори з представницькою делегацією найбагатшої землі Баден-Вюртемберг (тут, зокрема, розташовані штаб-квартири концернів "Даймлер-Крайслер" та "Бош") на чолі з прем'єр-міністром Ервіном Тойфелем. Серед головних перешкод у розвитку економічних зв'язків німецька сторона називала високі податки, правовий хаос в Україні, проблеми із взаємною сертифікацією товарів.⁷³ В процесі подолання вище перелічених недоліків важливе місце посідає діяльність українсько-баварської спільної комісії з економічного співробітництва. Після чергового її засідання, зокрема, 2 липня 1999 р. була підписана угода про розвиток зв'язків між торговельними палатами Харкова та Нюрнберга. Коли кожна область України матиме такі контакти з будь-якою федеральною землею Німеччини, двостороннє співробітництво матиме якісно новий рівень. Поки що на початку 1999 року в стадії реалізації перебували 49 українсько-німецьких економічних проектів, були зареєстровані 300 підприємств з німецьким капіталом, та діяли 600 спільних підприємств.⁷⁴

Під час візиту в Київ 9 липня 1999 р. канцлера Герхарда Шрьодера була підписана низка конкретних угод, які розширили обрії двосторонньої співпраці. Серед восьми українсько-німецьких документів, на наш погляд, треба виділити Статут німецько-українського кредитного фонду, який виділив 30 млн. ДМ на розвиток дрібного та середнього бізнесу, який має зміцнити в Україні середній клас як опору демократії, та Спільну заяву Кабінету міністрів України та Федерального уря-

ду Німеччини з питань реалізації проекту інвестицій у розвиток сільського господарства, що є досить болючим питанням для фермерів країн-членів Європейського Союзу.⁷⁵

Розвиток українсько-німецького економічного співробітництва в XXI столітті матиме добрі перспективи, якщо не буде залежати від політичної кон'юнктури, а, навпаки, визначатиме її, сприятиме взаємовигідності контактів, зокрема, через вихід українських товарів на німецький ринок, що сприятиме адаптації України до європейського економічного простору, хоча початок конкретних за змістом переговорів щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом затримується внаслідок повільного темпу вступу нашої країни до Світової організації торгівлі (СОТ).

В умовах інтернаціоналізації виробництва та капіталу під національною безпекою розуміється ступінь захищеності економіки країни від руйнівного негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.⁷⁶ Німеччина та Росія суттєво впливають на вітчизняну економіку не лише через реалізацію спільних проектів, таких як виробництво транспортного літака "АН-70", а й стимулюючи гармонізацію двох суперечливих процесів адаптації до європейського та євразійського економічних просторів, а також модернізаційну реструктуризацію національного господарства. Україна має стратегічне геоекономічне значення як для Європейського Союзу так і для СНД, якщо ця міждержавна структура перетвориться на зону вільної торгівлі. Саме ці тенденції визначатимуть місце України в глобальній системі економіки XXI століття.

3. Нова система європейської безпеки та українсько-німецькі військово-політичні контакти

Актуальною проблемою сучасного етапу європейської історії є генеза нової системи безпеки адекватної змінам, що відбулись на континенті з початку 90-х років. Об'єднання Німеччини, розпад СРСР ЧСФР, СФРЮ, нова геостратегічна ситуація на Балканах, поглиблення європейської інтеграції спонукають до аналізу українсько-німецьких військово-політичних контактів у контексті створення нової системи європейської безпеки з врахуванням важливості російського чинника.

Зазначимо, що в 70-ті роки ХХ ст. східна політика ФРН сприяла створенню європейської системи безпеки, членами якої були країни з різними суспільними системами.⁷⁷ В другій половині 80-х років суттєво послабилась соціалістична система, демократичні реформи в СРСР знищили ідеологічні бар'єри в Європі, але залишились об'єктивні геополітичні інтереси. Головними каталізаторами потреби створення нової європейської системи безпеки є закінчення "холодної війни" після краху соціалістичного табору в Європі, ліквідація біполярної системи безпеки. Зазначимо, що влітку 1990 р., коли Організація Варшавського договору доживала останній рік своєї історії, в умовах загострення боротьби в КПРС після XVIII з'їзду та поширення дезінтеграційних процесів в СРСР, М.Горбачов напевно чи мав достатні можливості, аби визначити ціною згоди на об'єднання Німеччини створення нової європейської системи безпеки без домінування Північноатлантичного альянсу.⁷⁸ Паризька "Хартія для нової Єв-

ропи”, підписана на самміті НБСЕ 26 листопада 1990 р., після розпаду СРСР, більше нагадувала історичний документ кінця “холодної війни”, ніж функціональний механізм нової європейської системи безпеки, позбавлений фундаменту балансу сил.

Прийнята на сесії Ради НАТО в листопаді 1991 р. Декларація про мир і стабільність в Європі не лише підтвердила неподільність безпеки країн-членів НАТО, а й наголосила, що безпека союзників пов’язана з безпекою всіх держав Європи.⁷⁹ В нових історичних умовах визначилась готовність країн-членів НАТО стати гарантом безпеки старого континенту. В умовах швидкої трансформації структури Наради з безпеки і стабільності в Європі (НБСЕ) ледь встигали пристосовуватись до змін ситуації. Гельсінський самміт НБСЕ (9 - 10 листопада 1992 р.), включивши в загальноєвропейський процес нові незалежні держави, прийняв пакет рішень щодо створення антикризового механізму як фундаменту нової європейської архітектури безпеки. На євразійських просторах під егідою Росії на основі Ташкентського протоколу (15 травня 1992 р.) щодо військово-політичного співробітництва на пострадянському просторі створювалась структура безпеки СНД. Зазначимо, що в другій половині 1999 р., зважаючи на неспроможність Росії стабілізувати становище в Середній Азії та на Кавказі, виходячи з геостратегічних інтересів Вашингтону, спрямованих на недопущення появи в Євразії сили, здатної протистояти США, Ташкентський пакт СНД фактично припинив своє існування. Україна, проголосивши нейтралістську зовнішньополітичну орієнтацію, активно розвивала зв’язки з НАТО та НБСЕ (з 1.01.1995 – ОБСЕ).

Нагадаємо, що в грудні 1994 р. на будапештському самміті Організації з безпеки та співробітництва в Єв-

ропі Україна, США, Росія, Великобританія підписали Меморандум про досить формальні гарантії безпеки в зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Зокрема, передбачалось надання абстрактної допомоги, якщо Україна стане гіпотетичною жертвою акту агресії, або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї. Радикальні національно-демократичні сили України наполягали на умовах ядерного роззброєння прийняти Україну в НАТО, але до цього ніхто не був готовий. До того ж посилювались геополітичні протиріччя між Росією та Заходом.

В цей час на фоні війни в Чечні та в Боснії, кристалізувалась жорстка опозиція Росії щодо проекту розширення НАТО на Схід Європи. Президент Б.Єльцин пророкував початок "холодного миру" Україна опинилась перед загрозливою перспективою опинитись на новій лінії розподілу Європи. Москва намагалась реалізувати позаблокову модель безпеки, орієнтовану на пріоритет ОБСЄ над НАТО. На думку російських аналітиків визнання Північноатлантичного альянсу фундаментом безпеки в Європі в умовах розширення НАТО без участі Росії приведе до небажаних наслідків: послаблення колективних структур безпеки СНД, зменшення значення наявності ядерної зброї, як атрибуту російського статусу великої держави, втрати ринку озброєнь в Східній Європі.⁸⁰ В цьому контексті для України важливо стати не "будівельним матеріалом", а будівничим нової архітектури безпеки. Тому важливим завданням є поглиблення військово-політичного співробітництва з ФРН. Так у Відні 8 жовтня 1996 р. під час українсько-німецьких консультацій з питань взаємодії двох держав в ОБСЄ було погоджено спільну позицію щодо проекту рішення Ліссабонського самміту

стосовно моделі загальноєвропейської безпеки, перспектив створення в Центрально-Східній Європі зони, вільної від ядерної зброї.⁸¹ Виступаючи 1 грудня 1996 р. на Ліссабонському засіданні глав держав-членів ОБСЄ, президент Л.Кучма підтримав пропозицію Європейського Союзу щодо концепції системи безпеки, зазначивши потребу перспективного створення єдиного європейського простору безпеки, вільного від роз'єднувальних ліній.⁸²

Виходячи з цього особливе геостратегічне значення мають для України відносини з ФРН, яка історично займає ключове місце в європейській системі безпеки. Нагадаємо, що метою створення НАТО, крім протистояння СРСР, було посилення контролю за військово-політичним впливом ФРН в Європі та збереження стабілізуючого впливу США на старому континенті. Після системних змін в країнах Центральної Європи, розпаду ОВД та СРСР головним питанням майбутнього Європи було визначення нового місця в ній об'єднаної Німеччини. Канцлер Г.Коль та президент США Дж.Буш 5 червня 1990 р. домовились про членство об'єднаної Німеччини в НАТО. Було усунуто занепокоєння Великобританії щодо можливого послаблення військово-політичного контролю над "нейтральною Німеччиною", що сприяло стабільності в Європі. Підкреслимо, що, докладаючи зусиль заради більшої ефективності діяльності ОБСЄ, водночас Німеччина вважає НАТО єдиним реальним механізмом гарантування безпеки демократичних країн, ефективність якого доведена історією. ФРН відіграє важливу роль в процесі посилення європейського флангу трансатлантичного альянсу. Зустріч міністрів закордонних справ країн-членів НАТО в Берліні 3-4 червня 1996 р. заклала фундамент спільної європейської оборонної політики, реформу-

вання структур НАТО напередодні розширення альянсу. Зокрема, передбачалось за умов збереження військово-політичної ефективності надати більшу оперативну гнучкість структурам НАТО, оптимізувати командування, покращити військове планування, реалізацію миротворчих та гуманітарних операцій в умовах кризового менеджменту.⁸³ У майбутньому Західно-європейський союз повинен бути в змозі самостійно проводити операції, спрямовані на розв'язання гіпотетичних конфліктів в Європі. Посилення ролі ЗЄС має гарантувати безпеку і стабільність Центральної Європи, мир у районі Середземномор'я, яке межує з вибуховонебезпечним Близьким Сходом, та нову геостратегічну конфігурацію Балкан. Зазначимо, що відповідно до положень Маастріхтського договору (1992) Західно-європейський союз стає головною структурою, що відповідає за спільну зовнішню та оборонну політику ЄС.⁸⁴ Але Німеччина вважає, що європейська опора НАТО буде недієвою, якщо вона не підкріплюватиме трансатлантичний міст. Підкреслимо, що Сполучені Штати зберігають стратегічний контроль в НАТО, фінансуючи лівову частку військових витрат, випереджаючи європейців в організації розвідки, розробці та застосування сучасних високотехнологічних видів озброєнь. Це особливо чітко проявилось під час бомбардувань силами НАТО Югославії під час косовської кризи 1999 року. Війна на Балканах показала всю складність проблеми формування та реалізації ефективної спільної оборонної та зовнішньої політики Європейського Союзу. Нагадаємо, що на початку 90-х років Балкани стали геополітичним полем перерозподілу сфер впливу в Європі. Ще напередодні Першої світової війни французький письменник Віктор Гюго зазначав, що події на Балканах спонукають до створення "Сполучених Шта-

тів Європи” Але з самого початку, наприклад, боснійського конфлікту внаслідок іманентних протиріч ЄС не спромігся створити дієвий механізм замирення ворогуючих народів. Ситуація повторилась під час косовської кризи. Зазначимо, що Німеччина активно сприяла реалізації спроб політичного врегулювання боснійського та косовського конфліктів в рамках миротворчих місій ООН та ОБСЄ. Залучення ФРН до військових аспектів миротворчих операцій було пов'язано із створенням у суспільній думці німців прихильного ставлення до можливості застосування бундесверу за геостратегічними межами відповідальності Північноатлантичного альянсу. Про складність цього процесу, наприклад, свідчить динаміка зміни настроїв німецької політичної еліти щодо цього питання. Якщо остаточне рішення щодо участі “Люфтваффе” у патрулюванні зон безпеки в Боснії було прийнято лише Конституційним судом ФРН (3 квітня 1993 р.), то після підписання Дейтонських мирних угод Бундестаг 8 грудня 1995 р. значною більшістю голосів санкціонував участь бундесверу в міжнародних силах, які мали забезпечити реалізацію цих угод. Ця операція стала визначальною для майбутнього НАТО.

Ядром європейського флангу НАТО є німецько-французьке військово-політичне партнерство, яке залишається важливим чинником стабільності в Європі після Другої світової війни. Найбільш перспективною моделлю є німецько-французький європейський корпус. За принципами його діяльності в серпні 1995 р. у Мюнстері було створено німецько-нідерландський корпус. Незабаром створення мобільного європейського корпусу поставить економічну потугу ЄС на стабільні основи спільної зовнішньої та оборонної політики. Однак про складність реалізації цього проекту, зокре-

ма, свідчать німецько-французькі консультації щодо переходу на професійний принцип комплектування війська. Президент Франції Жак Ширак 27 листопада 1996 р. підписав Закон про створення до 2002 року професійної армії. Ми вважаємо, якщо коли-небудь буде створена європейська армія, за принципом формування вона буде професійною.

Під час переговорів в Кьольні Г.Коль та Ж.Ширак погодили пріоритетні проекти фінансування військово-промислових програм. ФРН, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія створили Європейське агентство з питань співробітництва в галузі виробництва озброєнь з штаб-квартирою в Бонні. За інформацією Стокгольмського інституту дослідження проблем миру в 1995 р. Німеччина займала третє місце в світі за обсягом експорту озброєнь.⁸⁵ Поглиблення військово-промислової кооперації Німеччини з союзниками (наглядний приклад створення винищувача “Єврофайтер”), крім чинників конкуренції, стимулюється вимогами уніфікації озброєнь та військових технологій в процесі розширення НАТО. Нові можливості для європейського військово-промислового комплексу виникли після вступу в березні 1999 р. Польщі, Чехії, Угорщини в НАТО.

На межі XXI століття формування спільної європейської оборонної та зовнішньої політики стало символом складного перехідного періоду від кінця “холодної війни” до нової європейської системи безпеки. Німеччина відіграє важливу роль в процесі розвитку відносин НАТО з Україною та Росією. Стабільність в Європі може існувати лише разом з Росією, а не проти неї. Зважаючи на неможливість вступу навіть у досить віддаленому майбутньому Росії до НАТО, для трансатлантичного блоку однаково небезпечною є як тоталітарно могутня, так і надзвичайно слабка Росія.

Водночас занепокоєння Кремля розширенням НАТО на Схід можна зрозуміти, адже після розпаду СРСР навіть Московський військовий округ фактично став прикордонним, а місцевий генералітет вбачає в поширенні військової інфраструктури НАТО не наближення до російського кордону зони стабільності, а гіпотетичну загрозу, скажімо, можливого імперському відродженню.

Напередодні історичного самміту НАТО в Мадриді (липень 1997 р.) Росія та ФРН намагались узгодити позиції щодо майбутнього європейської системи безпеки. 27 травня 1997 р. в Парижі Росія підписала “Основоположный акт” відносин з НАТО. Росія, як вважала владна еліта, була визнана “рівноправним полюсом світової та європейської політики”⁸⁶ Однак 24 березня – 10 червня 1999 р. під час бомбардувань силами НАТО Югославії відносини Москви з Брюсселем були заморожені, перебуваючи в стані “холодного миру” Росія знову переконалась, що лише солідний ракетно-ядерний потенціал гарантує її безпеку та глобальну стабільність.

Німеччина та Росія через активні дипломатичні консультації сприяли пошуку політичного рішення косовської проблеми, яка спровокувала найбільш серйозне застосування сил НАТО з часу створення блоку. Війна проти Югославії показала суттєве відставання європейських країн-членів НАТО від США в високотехнологічних видах озброєнь. 18 серпня 1999 р. на аерокосмічній виставці в Жуковському “Дойче аероспейс”, “МАПО” та “Росвооружение” підписали угоду про створення спільного підприємства з метою модернізації до 2015 року літаків “МІГ-29”, які перебувають на озброєнні в країнах Центральної Європи.⁸⁷ Таким чином, Німеччина, допомагаючи Росії знайти нішу на

центральноєвропейському ринку озброєнь, відкриває перед Москвою реальну перспективу співробітництва в питаннях європейської безпеки.

На нашу думку, лакмусовим папірцем відносин між НАТО та Росією стали українсько-російські відносини, які є важливою складовою нової європейської системи безпеки. Враховуючи цей чинник, відносини України з Північноатлантичним блоком набувають особливого значення. “Україна потрібна Європі, - зазначав у вересні 1996 року в Києві канцлер Г.Коль, - але Україні також необхідна Європа”⁸⁸ Оскільки Україна фактично не може добитись визнання свого нейтралітету за моделлю Договору про гарантії безпеки Австрії (1955 р.), важливо диверсифікувати зв'язки в галузі безпеки. В березні 1997 р. Народний Рух України оприлюднив Заяву про необхідність вступу України в НАТО. Але в суспільстві не склався консенсус щодо такої перспективи. 7 травня 1997 г. Генеральний секретар НАТО Х.Солана відкрив в Києві інформаційний центр НАТО, що сприяє формуванню позитивного іміджу альянсу в Україні. Це може в перспективі змінити ситуацію.

На історичному самміті НАТО в Мадриді, після прийняття рішення про запрошення Польщі, Чехії, Угорщини вступити до НАТО, 9 липня 1997 р. була підписана “Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору” Вона передбачає розбудову відносин на принципах міжнародного права, окреслює сфери консультацій, визначає практичні механізми взаємодії. Україна була визнана невід’ємною частиною нових демократій Центральної та Східної Європи.⁸⁹ Таким чином, за критерієм розвитку військово-політичних зв'язків між Україною та НАТО можна виділити три періоди стано-

влення співробітництва: перший – від проголошення незалежності України до приєднання до програми “Партнерство заради миру”; другий з 1994 по липень 1997 р. – був пов’язаний з активною участю України в “партнерстві заради миру” та інтенсивним налагодженням відносин з трансатлантичними та європейськими військово-політичними структурами за дієвої підтримки Німеччини; третій – від Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО до остаточного визначення місії і ролі України у новій європейській структурі безпеки.

Зважаючи на важливість військово-політичного співробітництва України і Німеччини для визначення майбутнього Європи, проаналізуємо визначальні тенденції розвитку збройних сил України та бундесверу ФРН у контексті міждержавних відносин.

Нагадаємо, в 1991 р. Україна успадкувала три кращих військових округи колишнього Радянського Союзу. Але в умовах поглиблення економічної кризи постала гостра проблема скорочення чисельності війська до рівня потреб оборонної достатності. На це була спрямована затверджена в жовтні 1993 р. Верховною Радою України Військова доктрина. Розбудова збройних сил стала важливою складовою державотворчого процесу, однак вона ускладнювалась суспільно-політичними умовами перехідного періоду. Зокрема, свідченням глибокої кризи, яка охопила військо стала зміна за п’ять років незалежності чотирьох міністрів оборони.

Рада національної безпеки та оборони України 28 грудня 1996 р. схвалила Державну програму будівництва та розвитку збройних сил на період до 2005 р. Головною метою названої програми є модернізація українського війська у відповідності до оборонної док-

трини, геостратегічної ситуації в регіоні, фінансового потенціалу України. Але процес військової реформи реалізується складно. Після кампанії НАТО по бомбардуванню Югославії в червні 1999 р. зайшла мова про потребу прийняття нової редакції Військової доктрини. В зв'язку з цим співробітництво збройних сил України та бундесверу ФРН сприяє вивченню досвіду громадського контролю за військовими, наближенню до військово-політичних стандартів НАТО.

Припинення конфронтації між НАТО та ОВД, виведення із Східної Німеччини Західної групи військ колишнього СРСР, об'єднання Німеччини, поглиблення процесу військово-політичної інтеграції в Європі – такі головні чинники, які стимулювали зміни у військовій політиці ФРН. Нагадаємо, що в жовтні 1990 року бундесвер нараховував 495 тис. чоловік військовослужбовців. Народна армія НДР мала в своєму складі 93 тис. чоловік. Внаслідок скорочень, відповідно до Договору про звичайні збройні сили в Європі, в 1995 р. чисельність бундесверу об'єднаної Німеччини досягла 370 тис. особового складу.⁹⁰ Однак структурні зміни не торкнулись стратегічних завдань бундесверу, які полягають у захисті ФРН від зовнішньої загрози, у сприянні військовій стабільності та інтеграції в Європі, а також у активній участі в міжнародних операціях по підтриманню миру.⁹¹ Міністр оборони ФРН Ф.Рює 15 березня 1995 р. оголосив у бундестазі програму реформування бундесверу, розраховану до 2001 року. Зокрема, передбачено часткове скорочення особливого складу, а також витрат на оборону, інтеграція та ефективні дії в багатонаціональних військових підрозділах.⁹²

Святкування 12 листопада 1995 р. сорокарічного ювілею бундесверу стимулювало громадську дискусію навколо проблем створення професійного війська, ши-

ршого доступу жінок до служби в бундесвері. Зазначимо, що політичне рішення про створення в ФРН професійної армії ще не прийнято, незважаючи на перспективу створення в союзній Франції 350 тис. професійної армії до 2002 р. На основі загального військового обов'язку формується третина чисельного складу бундесверу, що вважається надійною гарантією громадського контролю над військовими. Підкреслимо, що в Німеччині відповідно до концепції “солдат-громадянин в уніформі” забезпечується дотримання громадянських прав військовослужбовців, зокрема, відсутня окрема військова юстиція, сумління солдата-громадянина цінується вище наказу. В бундестазі створено структуру спеціального уповноваженого, який слідкує за дотриманням прав військовослужбовців. Загалом німецький досвід гарантування надійного демократичного контролю за діяльністю збройних сил є зразковим.

На нашу думку, в Європі закінчується час масових армій. На межі ХХІ століття тенденції розвитку новітніх військових технологій, широке застосування багатонаціональних військових контингентів для проведення миротворчих операцій, поглиблення регіональної військово-політичної інтеграції стимулюють процес професіоналізації війська. Поступово до цієї думки звикає німецьке суспільство. Наприклад, опитування щотижневика “Шпігель”, проведене в травні 1996 р., засвідчило що на запитання “Чи має бундесвер складатись з професійних солдат?” – “так” відповіли 56% опитаних, “ні” – лише 29%. Але відповідна структурна реформа бундесверу вимагатиме додаткових витрат. Наприклад, якщо річне утримання німецького рекрута в середньому коштує бюджету 2000 марок, то професіонал військовослужбовець обійдеться казні в 5000 ДМ.⁹³

Але скаредний завжди сплачує двічі. Закінчення в червні 1999 р. “косовської кампанії” НАТО та початок миротворчої операції, спрямованої на стабілізацію Балкан, стимулювало процес формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу, що приведе до створення нових європейських професійних корпусів.

Незалежна Україна відіграє стратегічно важливу роль у розбудові нової системи європейської безпеки, тому Бонн активно розвиває військово-політичне співробітництво з Києвом, що сприяє перспективі мирного майбутнього об'єднаної Європи. Після розпаду СРСР протягом 1991-1994 років Україна брала участь у вирішенні проблеми виведення з території Східної Німеччини Західної групи військ колишнього СРСР. Об'єднана Німеччина у повному обсязі виконала зобов'язання, пов'язані з будівництвом житла для колишніх військовослужбовців та створення умов для їхньої адаптації до цивільного життя. Зокрема, в Україні на 755 млн. ДМ було побудовано близько 6000 квартир, у Києві, Одесі, Кривому Розі відкрито центри перепідготовки офіцерів.

Німеччина надавала Україні допомогу в здійсненні процесу роззброєння. Зокрема, відповідно до положень угоди від 10 червня 1993 р. Німеччина сприяла ліквідації ядерної зброї колишнього СРСР. У листопаді 1994 р. уряди України та Німеччини домовились про спільну розробку екологічно чистої технології знищення підземних стартових установок стратегічних ракет. Загальна допомога Німеччини, спрямована на потреби ядерного роззброєння України склала майже 700 млн. ДМ.⁹⁴ В липні 1995 р. німецькі інспектори верифікатори Договору про звичайні збройні сили в Європі здійснили інспекцію Одеського військового окру-

гу на предмет виконання цього Договору, а вже 17 листопада 1995 р. Україна виконала всі свої зобов'язання.

Зазначимо, що формалізація українсько-німецького співробітництва у військовій сфері відбувалась одночасно з аналогічним процесом становлення німецько-російських контактів. У Москві 13 квітня 1993 р. П.Грачов та Ф.Рює підписали Угоду про військове співробітництво, яка передбачає широкий спектр форм (від консультацій Генеральних штабів до військових культурних і спортивних обмінів) та засобів (спільні навчання, розробка планів миротворчих операцій) реалізації німецько-російських військово-політичних зв'язків.⁹⁵ Але планам військових навчань спочатку завадила війна в Чечні, потім обережне ставлення Росії до НАТО. Лише після закінчення бомбардувань силами НАТО Югославії та початку миротворчої операції в Косово 11 липня 1999 р. російські миротворці прибули у німецький сектор відповідальності в краї. Угода 1993 р. наповнилась конкретикою співробітництва.⁹⁶

Правовою основою співробітництва між Україною та Німеччиною у військовій сфері є відповідна угода від 17 серпня 1993 між Міністерством оборони України та Федеральним міністерством оборони Німеччини, реалізація якої почалась відразу. В листопаді 1993 р. з робочим візитом в Німеччині перебував заступник міністра оборони України І.Біжан, який брав участь у роботі українсько-німецько-американського семінару з проблем міжнародної безпеки. В той самий час у Києві перебувала делегація Генерального штабу бундесверу на чолі з М.Дітрихом. Зокрема, обговорювались питання військового управління в процесі миротворчих операцій, підготовки офіцерів, виховної роботи з особовим складом.⁹⁷ В листопаді 1994 р. до ФРН на навчання у Вищій школі бундесверу відбула перша

група українських військових. За п'ять років 74 українських військовослужбовця закінчили курс навчання в Німеччині.⁹⁸ Контакти між військовими двох країн поступово ставали регулярними. В Одесі 18-22 травня 1995 р. дружній візит Чорноморському флоту України нанесла ескадра Військово-морського флоту ФРН. В липні 1995 р. під час візиту президента України в ФРН відбулись консультації між міністерствами оборони двох країн. В серпні 1995 р. в Кобленці на кошти фонду імені Г.Зайделя українські офіцери взяли участь у роботі семінару “Збройні сили і демократія”

Перші навчання збройних сил України та бундесверу в рамках програми НАТО “Партнерство заради миру” пройшли 11-15 березня 1996 р. на Дніпропетровщині. Маневри “Контакт-96” мали на меті спільну розробку тактики миротворчих операцій. Перешкоди в реалізації цього аспекту військового співробітництва створювала обмеженість фінансових можливостей обох країн. В грудні 1996 р. на базі навчального центру НАТО в м. Обераммергау були проведені практичні навчання для офіцерів фінансових органів збройних сил України, які протягом тижня переймали досвід проведення фінансових розрахунків під час проведення та організації заходів у рамках програми НАТО “Партнерство заради миру”⁹⁹

Українсько-німецьке військово-політичне співробітництво сприяє процесу становлення громадського демократичного контролю за збройними силами, структурній трансформації українського війська через обмін досвідом планування військового будівництва, перепідготовки офіцерських кадрів, співробітництва у проведенні міжнародних миротворчих операцій. Німеччина є центром військово-політичної інтеграції в Європі, що обумовлює стратегічну важливість інтенсивного

розвитку українсько-німецького військово-політичного співробітництва як важливого чинника створення нової європейської системи безпеки.

В умовах бомбардувань силами НАТО Югославії (24 березня – 10 червня 1999 р.) війна стала викликом німецьким інтересам в Центральній та Південно-Східній Європі. Зокрема, на ювілейному Вашингтонському самміті НАТО (23-24.04.1999 р.) Німеччина підтримала тактику США, з одного боку, військово-політичного тиску на С.Мілошевича, з іншого використання своїх можливостей для політичного врегулювання. Стратегічним втіленням цього аспекту став, ініційований Німеччиною, Пакт стабільності для Балкан, прийнятий на самміті в Сараєво 30 липня 1999 р., адже перетворити вибуховонебезпечний льох Європи на зону миру можна лише шляхом органічного залучення Балкан до процесу європейської інтеграції. Однак в цьому процесі ще тривалий час зберігатиметься ситуаційна невизначеність, оскільки незрозуміло чим, скажімо, великоалбанський націоналізм “краще” за великосербський, гіпотетичне надання незалежності Косово стане викликом безпеці всієї Європи. Реконструкція Балкан поки що має обмежене ресурсне забезпечення, оскільки уповільнення темпів економічного зростання в провідних країнах Європейського Союзу накладається на коштовний проект розширення ЄС, ці тенденції в умовах балканської війни понизили курс спільної грошової одиниці “євро” Косовська криза та роль США в її вирішенні кристалізувала процес формування структури Верховного комісара Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої та оборонної політики. 4 червня 1999 р. на цю посаду був обраний Генеральний секретар НАТО Хав’єр Солана, наступником якого 4 серпня 1999 р. країни-члени Північноатлантичного альян-

су призначили экс-міністра оборони Великобританії лорда Джоржа Робертсона.¹⁰⁰

Оцінюючи роль Німеччини на Балканах, канцлер Герхард Шрöder, виступаючи на традиційній церемонії принесення присяги новобранців бундесверу 20 липня 1999 р. (в 55-річницю замаху на Гітлера), наголосив на історичному значенні перетворення бундесверу на військо миру, а не агресії.¹⁰⁰ Це відкриває нові можливості перед українсько-німецьким військово-політичним співробітництвом.

Нагадаємо, що 14 травня 1999 р. на львівському самміті країн-членів Центрально-європейської ініціативи наголошувалось на унікальній геополітичній ролі України як вагомого стабілізуючого фактору в регіоні та на континенті в цілому. Інтереси України та ФРН в забезпеченні миру та стабільності в Європі співпадають. Це підтвердив під час міжурядових консультацій 8-9 липня 1999 р. в Києві федеральний міністр оборони Німеччини Рудольф Шарпінг. Самостійна європейська політика безпеки та оборони відкриває нові перспективи більш ефективного та тісного співробітництва з Україною та Росією. Саме в цьому контексті може в перспективі третього тисячоліття формуватись трансєвроазійська система міжнародної безпеки, здатна керувати світом без війн.¹⁰¹

4. Роль ФРН у реалізації угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом.

Враховуючи провідну роль Європейського Союзу в світі, для України формування партнерських відносин з цією впливовою міждержавною структурою є стратегічно важливим завданням реалізації національних інтересів. На попередніх сторінках монографії було доведено, що Німеччина як найбільша країна ЄС є найважливішим партнером України в процесі налагодження всіх напрямків співробітництва з названою європейською інтеграційною структурою.

Принципи визнання нових незалежних держав, утворених на території колишнього СРСР були визначені на надзвичайній зустрічі міністрів закордонних справ Європейських співтовариств 16 грудня 1991 р.: це повага до Статуту ООН, НБСЄ, визнання зобов'язань, пов'язаних із роззброєнням та нерозповсюдженням ядерної зброї, узгодження спірних питань шляхом переговорів.¹⁰² У липні 1992 р. у Києві побувала делегація Європейської комісії, яка дослідила практичні питання, пов'язані з відкриттям в Україні представництва Європейських співтовариств. Важливу роль у процесі налагодження зв'язків між Україною та ЄС відіграли переговори 14 вересня 1992 р. голови Європейської комісії Ж.Делора та президента України Л.Кравчука. Нагадаємо, що на той час Україна вже підписала Хартію Наради з безпеки та співробітництва в Європі, взяла на себе зобов'язання позбутись ядерної зброї. Німеччина надала Україні політичну підтримку

у налагодженні відносин з ЄС. Зокрема, підписана 9 червня 1993 р. Спільна декларація про основи відносин і співробітництво між Україною та Федеративною Республікою Німеччина закріплювала взаємодію в процесі розвитку різних форм регіонального та субрегіонального співробітництва. Сторони зобов'язались поглиблювати взаємодію з європейськими організаціями.¹⁰³

Підтримка Німеччини сприяла досягненню суттєвого прогресу в розробці проекту Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Це засвідчили переговори в Брюсселі 8-9 липня 1993 р., коли були погоджені принципи постійного політичного діалогу, залишалось знайти компроміс у складних питаннях торгівлі вугіллем, сталлю, текстильними виробами, сільськогосподарською продукцією та розробити розділ названої угоди щодо науково-технічного співробітництва включно з проблемою ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Найбільш конфліктним залишався блок торгівельно-економічних проблем. Оскільки Україна не мала статусу країни з ринковою економікою, суди багатьох країн-членів ЄС порушили справи проти України за звинуваченнями у демпінгу. Для налагодження функціонального механізму відносин з ЄС 28 серпня 1993 р. була створена Міжвідомча комісія України у справах Європейських співтовариств.¹⁰⁴ Інтенсифікації переговорів мав сприяти потужний політичний імпульс.

Зазначимо, що досить складно відбувались паралельні переговори між Європейським Союзом та Росією. Це засвідчила зустріч 9 грудня 1993 р. у Брюсселі між президентом Б.Єльциним та головою Європейської комісії Ж.Делором. ЄС висловився на підтримку демо-

кратичного процесу напередодні референдуму щодо Конституції Російської Федерації.

Справжнім проривом на переговорах між Європейським Союзом та Україною стало рішення Ради міністрів ЄС від 7 березня 1994 р. щодо можливої перспективи створення зони вільної торгівлі з Україною.¹⁰⁵ Міністр закордонних справ А.Зленко наголошував на потребі переведення відносин між Україною та ЄС на постійну і правову основу, аби зробити перший крок до входження України в європейські інтеграційні процеси.¹⁰⁶

Ця історична подія відбулась 14 червня 1994 р. у Люксембурзі, коли президент Л.Кравчук підписав Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Тим самим у перспективі були створені правові підстави для початку реалізації положення Римського договору 1957 р. про можливість входження до ЄС демократичних європейських країн, що могло стати стратегічною зовнішньополітичною метою України. Зазначимо, що дія Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС розрахована на десять років (до 2004 р.), вона охоплює питання розвитку політичного діалогу, торгівлі, промислової кооперації, співробітництва в галузі науки і техніки, культури. Створено дієвий механізм реалізації положень названої угоди.

Аналогічні основні принципи було закладено у підписану 25 червня 1994 р. на о. Корфу Угоду про партнерство і співробітництво між Російською Федерацією та Європейським Союзом.¹⁰⁷ Але війна в Чечні призупинила реалізацію всіх форм співробітництва між ЄС та Росією. Лише 5 травня 1997 р. відбулась зустріч “керівної трійки” ЄС з міністром закордонних справ Є.Примаковим, були зняті політичні перешкоди на

шляху ратифікації названої угоди. Росія отримала стабільні європейські тили. Нагадаємо, що в другій половині 1994 р. Німеччина головувала в керівних структурах ЄС, але на той час з процедурних причин бундестаг не встиг ратифікувати Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, до того ж виборчі політичні зміни в Україні тимчасово призупинили політичні контакти між двома країнами на найвищому рівні. Виступаючи 4 жовтня 1994 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС, Г.Удовенко наголошував на складнощях у розвитку торгівельно-економічного співробітництва (для ЄС доля України складала лише 1%), була висловлена занепокоєність постановкою процесу ратифікації угоди в залежності від приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.¹⁰⁸

Верховна Рада України 10 листопада 1994 р. прийняла Закон про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами та їх державами членами. 16 листопада 1994 р. Верховна Рада України прийняла Закон про приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.¹⁰⁹ Отже, було знято останні перешкоди для діалогу між Україною та демократичними країнами Європи, що стало підтвердженням ставлення Європейського Союзу до нашої країни як до важливого партнера на Сході Європи.

5-6 січня 1995 р. в Києві відбулись політичні консультації щодо перспектив розвитку відносин між Україною та ЄС. У складі делегації “керівної трійки” були політичні директори МЗС Франції, Німеччини, Іспанії. Оскільки Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС проходила тривалу процедуру ратифікації парламентами держав-членів ЄС, з ме-

тою задіяння всіх правових можливостей для активізації співробітництва 1 червня 1995 р. була підписана тимчасова торгівельна угода, яка торкалась найбільш чіткої проблеми відносин, адже Україна надзвичайно повільно адаптувалась до правил світової торгівлі ГАТТ/СОТ.

Зазначимо, що Росія, пройшовши на відміну від України на той час довший шлях радикальних економічних реформ, теж мала серйозні проблеми в процесі розвитку відносин з Європейським Союзом. Наприклад, Швеція, зважаючи на війну в Чечні, заперечувала можливість підписання з Москвою торгівельної угоди, хоча товарообіг (головним чином внаслідок російського експорту енергоносіїв) в 1994 р. склав 31 млрд. дол., або 2/5 всього обсягу російської зовнішньої торгівлі.¹¹⁰ Україна, на відміну від Росії, не мала негативних політичних перешкод, на кшталт війни в Чечні, для інтенсивного розвитку співробітництва з ЄС. Європейський парламент 13 грудня 1995 р. ратифікував Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Відносини з цією представницькою структурою Європейського Союзу мають важливе значення, оскільки саме Європейський парламент має право ратифікації комерційних угод, укладених ЄС, з питань прийняття до ЄС нових членів, а також ратифікації угод щодо асоційованого членства.¹¹¹

Важливим критерієм готовності України до якісного нового етапу відносин з Європейським Союзом є успіхи в становленні громадянського суспільства. В квітні 1996 р. почалась реалізація спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи, спрямованої на підтримку демократичного політичного процесу в Україні. В першій половині 1996 р. виконавча влада України задекларувала європейський напрямок зовнішньої по-

літики пріоритетним в рамках концепції “багатовекторності” Виступаючи 4 квітня 1996 р. із щорічним посланням Верховній Раді України, президент Л.Кучма підкреслив, що “інтеграція у Європу – це наш свідомий і стратегічний вибір”¹¹² Німеччина у цьому контексті відіграла стратегічно важливу роль. 4-5 липня 1996 р. українські дипломати взяли участь у консультаціях з широкого кола політичних проблем з колегами з Німеччини, Франції, Польщі, які в 1994 р. створили неформально об’єднання стратегічних союзників під назвою “Веймарський трикутник”¹¹³ Активізація політичного діалогу на цьому напрямку сприяє стабільності на старому континенті та геостратегічно створює нову Східну Європу. Польща, вступивши наприкінці березня 1999 р. в НАТО, стала для України важливою ланкою зв’язку з трансатлантичними та європейськими інтеграційними структурами.

Політичний діалог між Україною та країнами-членами Європейського Союзу, перш за все Німеччиною, створює функціональний механізм для розвитку співробітництва у всіх пріоритетних сферах.

В умовах вже досить тривалого трансформаційного перехідного періоду особливе значення мають економічні зв’язки. Виконання Україною положень Генеральної угоди про торгівлю та тарифи (ГАТТ), вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) є важливими передумовами для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, що має спростити доступ українським товарам на цей найбагатший ринок. До 2000 р. Україна зберігає статус країни з перехідною до ринкової економікою, тому лише ефективна структурна трансформація є необхідною в процесі органічної інтеграції економіки України до європейського спільного гео економічного простору.

За валовими показниками товарообороту Європейський Союз для України є другим за важливістю після Росії торгівельним партнером, який за цим критерієм, наприклад, випереджає США. Німеччина залишається головною рушійною силою ЄС на Сході Європи. Вже в 1995 р. обсяг торгівлі ФРН з країнами Центральної та Східної Європи (експорт 59,7 млрд. ДМ, імпорт – 57,8 млрд. ДМ) перевищив відповідні показники торгівлі ФРН з США за цей період (експорт 54,6 млрд. ДМ, імпорт – 44,9 млрд. ДМ).¹¹⁴ Але очевидна економічна зацікавленість не виключає наявності певних протиріч. Зокрема, дешева робоча сила на Сході Європи суттєво загострює проблему безробіття в країнах-членах ЄС. До того ж прийняття нових країн в Європейський Союз змінить пріоритети регіонального фінансового субсидювання, що викликає занепокоєння відносно слабких економічно членів європейської спільноти. Найбільш контраверсійним залишається питання сільськогосподарської політики. Україна має використати досвід країн Центральної Європи, перш за все Польщі, в процесі переговорів з Європейським Союзом, зокрема, щодо набуття статусу асоційованого члена.

Нагадаємо, що в 1996 р. Європейська комісія розробила 30 тис. (!) сторінок “Білої книги”, яка аналізує процес підготовки країн-кандидатів на вступ до ЄС. Цей документ став імперативною. Інструкцією для проведення правових та економічних реформ, які мають забезпечити процес інтеграції.

У березні 1998 р. Європейський Союз розпочав переговори про вступ з Польщею, Чехією, Угорщиною, Словенією, Естонією, Кіпром. Але проблем на цьому шляху багато. Наприклад, з Польщею найбільш гострими є питання реформування сільськогосподарської політики, Словенія лише нещодавно вирішила пробле-

му реституції італійської власності, націоналізованої після 1945 р., Естонія лише в серпні 1999 р. вступила до ГАТТ/СОТ, на Кіпрі триває протистояння грецької та турецької громад. До речі, з Туреччиною досі не з'ясовано питання початку переговорів про вступ, адже, якщо це станеться в ЄС не лише з'явиться мусульманська держава, а Європейський Союз буде мати спільний кордон, наприклад, з Іраком, отримавши до того ще й гостру курдську проблему. Отже, ми бачимо, що реальних і серйозних перешкод, які уповільнюють процес вступу нових країн-членів до ЄС забагато. Однак, про принципово важливу роль ФРН в цьому процесі свідчить факт затвердження комісаром з питань розширення ЄС впливового німецького соціал-демократа Гюнтера Ферхойгена. Підкреслимо, що більшість експертів погоджуються з тим, що раніше 2005 р. нереалістично планувати чергове розширення Європейського Союзу, оскільки додаткові проблеми з'явилися ще з потребами стабілізації становища на Балканах.

Повертаючись до наших проблем, зазначимо, що політично Європейський Союз є необхідним Україні, але економічно вона неготова до безумовного виконання високих стандартів європейського інтеграційного процесу. Заради цього вітчизняна еліта має цілком щиро сприйняти європейську ідею, не як заідеологізоване гасло самостійницької зовнішньої політики, а як реальний прагматичний пріоритет. Але президентська передвиборна кампанія 1999 р. засвідчила наявність глибокого розколу політичної еліти щодо геостратегічних перспектив України, чого немає, наприклад, в країнах Центральної і навіть Південно-східної Європи. Українське суспільство має бути готовим адаптуватись до вимог європейської інтеграції, але п'ять років ре-

форм вже коштували надто дорого для широких соціальних верств, аби можна було маніпулювати обіцянками покращання життєвого рівня навіть в “недалекому майбутньому”, закликаючи до чергових соціально-економічних жертв. До речі, саме це обумовлює дуже помірковане ставлення еліт та народів країн-членів Європейського Союзу до можливості прийняття в своє коло України.

Розраховувати на це марно, доки країна, яка за територією більша за Францію, а за чисельністю населення поступається в Європі лише Росії, Німеччині, Великобританії, Франції та Італії, перебуватиме в стані системної кризи. Для реалізації завдання інтеграції до Європейського Союзу Україна повинна мати відповідні ресурси та історичний час. Лише це може зробити названий процес проблемою майбутнього, а не черговим питанням стратегічного вибору.

Ретроспективно розглянемо один з головних аспектів – адаптацію законодавчих норм до правових критеріїв Європейського Союзу, адже саме це створює імперативні “правила гри” в процесі європейської інтеграції. Зокрема, в цьому контексті важливим є налагодження українсько-німецького співробітництва у проведенні правової реформи, координації законотворчих процесів, модифікації законодавства, удосконаленні адміністративних структур. Звичайно, Україна не може механічно копіювати найкращі правові системи європейських держав, але об’єктивною є потреба використання німецького досвіду правотворення.

Підкреслимо, що право ЄС є невід’ємною часткою національного законодавства країн-членів.¹¹⁵ Тому Україна має налагодити механізм ефективного використання правової системи Європейського Союзу для реалізації своїх інтересів.

лізації положень Угоди про партнерство і співробітництво.

Основними формами українсько-німецького партнерства в галузі права є консультативна допомога ФРН в процесі проведення правової реформи, взаємодія в структурах Ради Європи, в сфері захисту прав людини та національних меншин, створення правового фундаменту співробітництва між правоохоронними органами України та Німеччини, надання правової допомоги громадянам обох країн. Ця взаємодія сприяє координації дій в різних сферах міждержавного співробітництва та на рівні Європейського Союзу – виконує регулюючу функцію в конкретному виконанні та дотриманні норм угод, що стосуються всіх напрямків зв'язків.

Нагадаємо, що Спільна декларація про основи відносин між Україною та ФРН визначила, що “Україна і Німеччина підкреслюють значення правового і соціального забезпечення процесу реформ. Німеччина пропонує свій досвід як допомогу в становленні та розвитку державно-правових структур в Україні, а також свій досвід в галузі соціального захисту та соціального партнерства, щоб тим самим зробити внесок у сприяння процесу реформ в Україні.”¹¹⁶

Пріоритетними напрямками правового співробітництва є удосконалення регулювання економічних відносин, адаптація національного законодавства до європейських стандартів захисту прав людини, створення сприятливих умов для системної інтеграції українського національного законодавства в європейську правову систему. Програма співробітництва з німецькими правлячими структурами здійснюється з 1993 р. Зокрема, Постанова Президії Верховної Ради України від 23 вересня 1993 р., підтримавши “подальше співробітництво України з Комісією Європейських співтова-

риств і Німеччиною і питаннях удосконалення правової системи України”, висловила вдячність Фонду міжнародного правового співробітництва Німеччини за сприяння у підготовці проектів проведення правової реформи в Україні.¹¹⁷

Підкреслимо, що процес гармонізації українського національного законодавства з системою права Європейського Союзу уповільнюється об'єктивною різницею історичного та соціокультурного розвитку суб'єктів взаємодії, особливо різними стратегіями розвитку правових систем. Україна створює національну державну правову систему, а країни-члени ЄС адаптують національні правові системи до імперативів європейської інтеграції. До того ж перманентні зміни внутрішнього українського законодавства, гостра політична боротьба, бюрократична інерція уповільнюють проведення структурної адміністративної реформи.

Ставши 9 листопада 1995 р. членом Ради Європи, Україна взяла на себе адекватні європейським правовим стандартам зобов'язання, дотримання яких мало бути важливим практичним досвідом виконання імперативів процесу європейської інтеграції. Але політична інерція завадила їхньому виконанню у повному обсязі, що безумовно погіршило імідж України в уявленні Європейського Союзу, негативно вплинуло, зокрема, на процес розробки перспективної стратегії ЄС щодо України.

Серед найбільш гострих проблем відносин України та ЄС слід виділити торговельні питання. Експерти Європейської комісії часто висловлюють занепокоєння з приводу відходу України від міжнародних норм торгівлі. Хоча у Львові планується відкриття торговельно-промислової палати ЄС, експорт до центральноєвропейських країн може скоротитись, оскільки Польща та

Угорщина вже на початку переговорів про вступ до ЄС вимагають наявності європейських сертифікатів на товари українського походження. виправити становище може лише вступ України до СОТ.

Нагадаємо, що 1 березня 1998 р. після закінчення процесу ратифікації набрала чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом, що поставило питання визначення стратегічної перспективи відносин. В червні 1998 р. у Люксембурзі відбулось перше засідання Ради із співробітництва Україна-ЄС. Була прийнята спільна робоча програма реалізації Угоди про партнерство і співробітництво (УПС), домовлено про створення низки підкомітетів для розвитку партнерства у конкретних галузях в рамках Комітету із співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Виступ голови української делегації прем'єр-міністра В.Пустовойтенко став офіційним зверненням України до ЄС щодо набуття нашою державою статусу асоційованого члена Європейського Союзу. Стратегія України полягала у всеосяжній реалізації УПС, паралельній підготовці угоди про асоційоване членство та співпраці з ЄС з метою досягнення критеріїв повноправного членства в ЄС.¹¹⁸

Налагодженню взаємодії з ФРН в процесі підготовки до головування Бонна у керівних структурах ЄС протягом першого півріччя 1999 р. сприяла участь міністра закордонних справ України Б.Тарасюка (3-4 липня 1998 р.) у роботі міжнародного Бертельманського форуму, на якому, зокрема, розглядалась концепція майбутнього розширення Європейського Союзу.¹¹⁹

13 липня 1998 р. Кабінет міністрів України затвердив положення "Про українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейсь-

ким Союзом.¹²⁰ Так був формалізований механізм взаємодії.

Під час головування Австрії 16 жовтня 1998 р. відбувся у Відні другий самміт “Україна-ЄС” Пояснюючи позицію багатьох країн-членів ЄС щодо можливості асоційованого членства України в ЄС, міністр закордонних справ Австрії В.Шюссель зазначав, що Україна хоче “перестрибнути” етап повної реалізації Угоди про партнерство і співробітництво, одразу підписати асоціативну угоду, але ЄС зараз не готовий пропонувати повноправне членство, допоки Україна перебуває в трансформаційному періоді. На цьому етапі доречно концентрувати зусилля на ефективному виконанні Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом.¹²¹ Адже рух до мети, якщо він добре реалізується є таким же важливим, як і сама мета.

Головування ФРН в структурах ЄС протягом першого півріччя 1999 р. Україна використала значно ефективніше, ніж аналогічну ситуацію, яка склалась в другій половині 1994 р. Зазначимо, що за шість місяців головування ФРН була заклопотана інституційною кризою ЄС, викликаною відставкою за звинуваченнями у хабарництві деяких комісарів повного складу Європейської комісії на чолі з Жаком Сантером, та обрання на посаду голови виконавчої влади Європейського Союзу італійця Романо Проді. Складним було питання реформування структур ЄС у контексті розширення на Схід, а також розробка програми діяльності на 2000-2006 роки. За цих обставин ініціативу інтенсифікації співробітництва виявила Україна, адже європейська ідея мала стати консолідуючою для нашого суспільства. Зокрема, під час візиту в Київ делегації “керівної трійки” ЄС на чолі з міністром закордонних справ Ні-

меччини Й.Фішером (квітень 1999 р.) було акцентовано увагу на потребі розробки перспективної стратегії Європейського Союзу щодо України. У зв'язку з цим Фонд імені Фрідріха Еберта (СДПН) 17-18 травня 1999 р. провів конференцію на тему "Україна і ЄС: економічна реальність і політичне бачення" Зокрема, зазначалось, що ЄС не може замінити Україні реформаційних зусиль.¹²² Україна має пристосуватись до ЄС, а не навпаки.

Цьому процесу має сприяти прийнята в грудні 1998 р. трансатлантична програма країн-членів Європейського Союзу та США щодо підтримки громадянського суспільства в Україні. В червні 1999 р. за результатами Кьольнського самміту "великої сімки" була прийнята заява ЄС та США щодо розвитку відносин із стабільною демократичною Україною, що є одним з пріоритетів європейсько-американського співробітництва. Це обумовлено геостратегічним значенням України для об'єднаної Європи. Це, зокрема, засвідчив, проведений 22 липня 1999 р. у Києві форум учасників програми ЄС "Міждержавне трансформування нафти та газу до Європи" (ІНОГЕЙТ). Було прийнято рішення про створення в столиці України технічного секретаріату цієї структури. 23 липня 1999 р. в Києві відбувся третій самміт Україна-Європейський Союз. Наголошувалось, що проект стратегії ЄС щодо України мав з'явитись не раніше грудневого 1999 р. самміту ЄС у Гельсінкі, тобто вже після президентських виборів в Україні. Зрозуміло, що ЄС навряд чи запропонує Україні безпосередньо готуватись до набуття статусу асоційованого члена. Адже в політичній еліті вісім років точаться дискусії щодо історичної перспективи України. Наприклад, головною метою Національної програми відродження України (О.Ткаченко), розрахованої на період до 2015 р. є

“наблизити рівень життя українських громадян до рівня життя країн Європейського Союзу”¹²³ Аналогічну картину малює урядова програма “Україна-2010” Допоки не вийде Україна з кризового стану питання інтеграції до Європейського Союзу перебуватиме в теоретичній площині. До речі, можливо, Україні спочатку необхідно надійно забезпечити власне національне буття, тобто досягти циклу розвитку країн-членів Європейського Союзу, без чого позбавляться частини ознак державності без загрози для національних інтересів неможливо.

На нашу думку, в перші десятиріччя наступного століття вірогідними є наступні варіанти розвитку.

Перший варіант. Набуття Україною статусу асоційованого члена Європейського Союзу. Умовами для цього є: готовність еліт країн-членів ЄС, успішне закінчення трансформаційного процесу в Україні, консенсус національної еліти та суспільства щодо європейського вибору, регіональна стабільність, демократичний розвиток Росії, розпад якої може радикально змінити становище в світі. Як бачимо, цей сценарій має занадто багато передумов для успішної реалізації, тому, як оптимальний варіант, водночас є найменш вірогідним.

Другий варіант. Пов’язаний з діаметрально протилежним закінченням реформаційних процесів в Україні та Росії. Водорозділом тут можуть стати результати президентських виборів в обох державах. Досить високою є вірогідність демонтажу стратегії інтеграції до ЄС, пошуку форм реінтеграції з Росією. Реалізації цього сценарію можуть посприяти складнощі подолання системної кризи з одночасним наближенням до європейських критеріїв.

Третій варіант. Пов'язаний з маргінальним перехідним станом “багатовекторної інтеграції” до різних полюсів “одночасно”, тобто до СНД та ЄС. Цей сценарій залишається найбільш вірогідним, адже він є паліативним для збереження консенсусу між Сходом та Заходом України, і поки що влаштовує наших сусідів.

Однак за будь-якого варіанту розвитку подій Німеччина залишається для України стратегічним партнером в Європі.

Висновки

Наприкінці ХХ століття незалежна Україна та об'єднана Німеччина, спираючись на конструктивний досвід співробітництва та пам'ятаючи трагічні сторінки історії двосторонніх відносин, які були пов'язані з перипетіями Першої та Другої світових війн, створюють нову модель відносин, яка визначатиме зміст та характер міждержавного співробітництва в Європі ХХ ст. Поступальний розвиток українсько-німецького співробітництва став таким же незворотнім процесом, як і поглиблення європейської інтеграції.

В умовах глибокої економічної кризи, яка охопила Україну в 90-ті роки ХХ століття, ФРН більш інтенсивно розвивала співробітництво з країнами Центральної Європи. Слабкість економічних зв'язків уповільнювала формалізацію політичного співробітництва між двома державами. Декларація про основи відносин (червень 1993 р.) створила правовий фундамент для розвитку всіх форм співробітництва, стала значним успіхом вітчизняної дипломатії в умовах тодішньої міжнародної ізоляції, пов'язаної з тиском Заходу з метою приско-

рення остаточної відмови України від ядерної зброї колишнього Радянського Союзу.

Внутрішньополітичні проблеми України спричинили втрату темпу та ініціативи у розбудові співробітництва з структурами Європейського Союзу в другій половині 1994 р. під час головування ФРН в ЄС. Водночас Німеччина відіграла стратегічно важливу роль в процесі розробки та імплементації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Німеччина сприяла вступу України в Раду Європи, розвивається координація дій двох держав в структурах Організацій з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Динамічно формуються відносини як між виконавчими органами влади України та ФРН, так і між Верховною Радою України та Бундестагом ФРН, що сприяє процесу ратифікації найважливіших документів міждержавного співробітництва, створює стабільно функціонуючий механізм взаємодії депутатів в парламентських асамблеях Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Північноатлантичного блоку.

Налагоджуються контакти між різними політичними силами України та Німеччини, перш за все ідеологічно близькими. Цьому, зокрема, сприяє діяльність в Україні Фондів імені Ф.Еберта (СДПН), К.Аденауера (ХДС), Г.Зайделя (ВДП). Зазначимо, що міжпартійні політичні контакти перебувають ще в ембріональному стані, але вони є надзвичайно важливими з точки зору зміцнення порозуміння між політичним елітами двох держав та реального впливу на процес прийняття рішень, що удосконалює механізм регулярних політичних консультацій на різних рівнях.

ФРН намагається гармонізувати відносини з Україною та Російською Федерацією – своїми провідними партнерами на пострадянському геополітичному просторі. Стабільні та відповідальні рівноправні відносини між Києвом та Москвою відповідають інтересам Берліна, який зацікавлений у безпечному розвитку нової Східної Європи. Перспективні можливості відкриває співробітництво України та ФРН в рамках “Веймарського трикутника” (Німеччина – Франція – Польща).

У контексті європейської економічної інтеграції українсько-німецьке співробітництво створює міцний фундамент для розбудови міждержавного партнерства. Зазначимо, що Україна та ФРН перебувають на різних стадіях економічного розвитку, розв’язують неадекватні завдання. Загальний економічний потенціал України в умовах кризового розвитку за валовими показниками ледь можна порівнювати з економічними можливостями найбідніших федеральних земель Німеччини. З іншого боку, після народження “Берлінської республіки” особливу актуальність набуває економічне співробітництво України з новими федеральними землями, адже нова столиця дає потужний поштовх для економічного росту Східної Німеччини, яка є дверми ФРН до Центральної Європи. Лише поступове зближення рівнів розвитку економічних систем виведе українсько-німецькі відносини на дійсно партнерський рівень. Німеччина є провідним партнером України серед країн-членів ЄС, але водночас зберігається тенденція зростання від’ємного сальдо України у двосторонній торгівлі. Однією з найвагоміших причин цього є повільна адаптація України до критеріїв членства в Світовій організації торгівлі (СОТ). Німецькі товари конкурують з українськими як на внутрішньому, так і на зовнішніх

ринках, що вимагає прискорення реструктуралізації вітчизняної економіки, посилення конкурентноспроможності як єдиного засобу виживання в глобальній економічній системі XXI століття. Ефективність та швидкість економічних реформ в Україні не лише визначатимуть перспективу відносин з Німеччиною, а й впливатимуть на темп інтеграції до європейського економічного простору.

Німеччина відіграє ключову роль у формування та реалізації спільної зовнішньої та оборонної політики країн-членів Європейського Союзу, що робить українсько-німецькі військово-політичні контакти стратегічно важливими для нової європейської системи безпеки. Основними формами взаємодії у військовій сфері є спільна участь у маневрах та проведенні міжнародних миротворчих місій, навчання українських військово-службовців у вищих школах бундесверу. Для України важливо використати досвід ФРН у налагодженні цивільного демократичного контролю за діяльністю збройних сил.

Німеччина забезпечує незворотність процесу європейської інтеграції, тому Україна шукає своє місце в об'єднаній Європі через розвиток стратегічного партнерства з ФРН. В цьому контексті важливо розробити перспективну модель розвитку зв'язків з ФРН та ЄС. Під час головування Німеччини в Європейському Союзі в першому півріччі 1999 р. прискорився процес розробки стратегічної концепції ЄС щодо України. Зазначимо, що для нашої держави політично ЄС є необхідним, але економічно вона ще неготова до високих стандартів європейської інтеграції. Тому доцільно до 2004 р. зосередитись на всеосяжному виконанні положень Угоди про партнерство і співробітництво, якщо до того часу Україна подолає кризу та зацікавить ЄС у

перспективі свого асоційованого членства, то буде можливо відкрити нову сторінку в історії відносин України з Європейським Союзом. Берлінська республіка є для України надійним партнером в процесі досягнення цієї стратегічної мети.

Література

1. Gudula und Ulrich Zuckert. Eine getrennte Geschichte.- Leipzig,1993.-S.135.
2. Simon Gerhard. Die Unabhängigkeit der Ukraine als Folge der Antirevolution in Osteuropa// Gwido Hausmann, Andreas Kappeler. Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates.-Baden.-Baden,1993.-S.382.
3. Der Spiegel.-1996.-№40.- S.77.
4. Литвин В. Політична арена України.-К., -1994. -С. 197.
5. Deutsche Verfassungen.-Muncheh,1992.-S.271.
6. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. - К., - 1995. - С. 662.
7. Кудряченко А.І., Грабарчук Г.О. Україна і Німеччина – двосторонні відносини на початку 90-х років. - К., - 1994. - С. 46.
8. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.-М., 1999. - С. 84.
9. Kinkel Klaus. Deutschland in Europa// Europa-Archiv.-1994.- №12.- S.337.
10. Kinkel Klaus. Partner im Wandel. Deutsche Aussenpolitik und die GVS-Staaten// Internationale Politik.-1996.- №10.-S.58.
11. Політика і час.-1993.-№7.-С.8.
12. Голос України – 13 листопада 1996.
13. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки). - К., 1994. - С. 98.
14. Братчиков И.Б. Третье измерение в отношениях России и Германии //Международная жизнь. – 1997.-№3.-С.75.
15. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 31 Mai 1997.
16. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.-М., 1999. - С.147.
17. Братчиков И.Б. Третье измерение в отношениях России и Германии //Международная жизнь. – 1997.-№3.-С.74.
18. Известия – 6 марта 1996.
19. Suddeutsche Zeitung - 19 Februar 1996.
20. Suddeutsche Zeitung - 5 Juli 1996.
21. Известия – 21 июля 1999.
22. Известия – 8 июля 1997.

23. Белоконь Ю. Экономическое сотрудничество между Россией и ЭС //Мировая экономика и международные отношения. – 1997.-№4.-С.87.
24. Focus.-1998.- №13.-S.305.
25. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 22 Mai 1998.
26. Suddeutsche Zeitung - 1 September 1998.
27. Focus.-1998.- №48.-S.74.
28. Suddeutsche Zeitung - 2 April 1999.
29. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 7 April 1999.
30. Голос України – 4 лютого 1998.
31. Die Welt - 2 April 1999.
32. Голос України – 5 вересня 1998.
33. Голос України – 28 липня 1998.
34. Голос України – 11 грудня 1998.
35. Голос України – 17 листопада 1998.
36. Федорук О., Акуленко В. Україна-ФРН шлях до порозуміння// Віче, 1999, №3. -С. 122.
37. Голос України – 10 березня 1999.
38. Голос України – 26 березня 1999.
39. Suddeutsche Zeitung - 15 April 1999.
40. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 24 Mai 1999.
41. Факты – 7 мая 1999.
42. Suddeutsche Zeitung - 21 Juni 1999.
43. Голос України – 25 липня 1998.
44. Економіка зарубіжних країн. - К., 19993. - С. 157.
45. Голос України – 6 жовтня 1994.
46. Політика і час – 1993. - №7. - С. 79.
47. Бизнес – 21 лютого 1994.
48. Бизнес – 23 мая 1995.
49. Голос України – 11 червня 1997.
50. Правда України – 7 липня 19958.
51. Бизнес – 11 лютого 1995.
52. Киевские ведомости – 22 января 1996.
53. Diehl Ole. Kiev und Moskau. Die Ukrainisch-Russischen Beziehungen als zentrales Problem deutscher und europäischer Sicherheit.-Bonn,1994.-S.39.
54. Голос України – 22 квітня 1997.
55. Голос України – 30 вересня 1994.
56. Голос України – 10 січня 1996.
57. Голос України – 8 лютого 1997.

58. Гайкен Ебергард. На головних напрямках співробітництва //Політика і час. – 1996.-№12.-С.18.
59. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 24 August 1996.
60. Украинские деловые новости – 1996.-№34.
61. Гринин В.М. Россия-Германия: на пороге нового этапа отношений //Международная жизнь. – 1995.-№10.-С.28.
62. Europa-Archiv.-1993.- №5.-S.98.
63. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 30 März 1996.
64. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 5 Juli 1997.
65. Голос України – 20 серпня 1998.
66. Урядовий кур'єр – 2 червня 1998.
67. Урядовий кур'єр – 30 травня 1998.
68. Голос України – 16 лютого 1999.
69. Факты – 16 февраля 1999.
70. Голос України – 17 лютого 1998.
71. Факты – 12 мая 1999.
72. Голос України – 8 липня 1999.
73. Факты – 10 июня 1999.
74. Факты – 10 июля 1999.
75. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.І. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. - К., 1999. - С. 160.
76. Ash Timothy Garton. Im Namen Europas. Deutschland und geteilte Kontinent.-Munchen,1993.-S.32.
77. Karl Hugo Pruys. Helmut Kohl. Die Biographie.-Berlin,1995.-S.423.
78. Международное право.-М., 1995. - С. 332.
79. Язькова А.А. Где пройдёт новая “линия безопасности” в Европе? //Мировая экономика и международные отношения. – 1995.-№4.-С.108.
80. Голос України – 11 жовтня 1996.
81. Голос України – 4 грудня 1996.
82. Ronald Asmus, Stefan Larraby. NATO and the Have-Nots-Reassurance after Enlargement //Foreign Affairs.-Nov/Dec.-1996.-p.18.
83. Karl Kaiser Reforming NATO //Foreign Policy-summer.-1996.-№103.-p.134.
84. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 13 Juni 1996.
85. Афанасьевский Н. Основоположный акт Россия-НАТО - положительный итог трудных переговоров //Международная жизнь. – 1997.-№6.-С.10.
86. Suddeutsche Zeitung - 19 August 1999.

87. Der Spiegel.-1996.- №37.-С.38.
88. Голос України – 26 березня 1997.
89. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору //Голос України – 11 липня 1997.
90. Зарубежное военное обозрение. – 1995.-№11.-С.8.
91. Hans Rule. Welche Armeefur Deutschland? //Europa-Archiv.- 1994.- №6.-С.162.
92. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 27 September 1996.
93. Der Spiegel.-1996.- №23.-С.16.
94. Голос України – 1 листопада 1995.
95. Europa-Dialog.-1993.- №4.-С.26.
96. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 12 Juli 1999.
97. Голос України – 24 листопада 1993.
98. Рудольф Шарпинг. Украина и европейско-атлантическая безопасность //Зеркало недели.-1999.-№26.
99. Голос України – 16 січня 1997.
100. Suddeutsche Zeitung - 21 Juli 1999.
101. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы.-М., 1999. - С. 254.
102. Ash Timothy Garton. Im Namen Europas. Duetschland und geteilte Kontinent.-Munchen,1993.-С.251.
103. Політика і час. – 1993.-№7.-С.78.
104. Політика і час. – 1993.-№7.-С.95.
105. Bulleting of the European Communities.-1994.- №3.-р.49.
106. Політика і час. – 1994.-№4.-С.93.
107. Документы, касающиеся сотрудничества между ЕС и Россией.-М., 1994. - С. 88.
108. Стрежнева М.В. Россия и ЕС: горизонты политического диалога //Мировая экономика и международные отношения. – 1994.-№5.-С.9.
109. Поточний архів Міністерства закордонних справ України за 1994 рік. Фонд Управління міжнародного співробітництва, опис 1, справа 44, арк.3.
110. Україна на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів (1991-1995).-К.,-1998.-Кн.1.-С.123.
111. Пичугин В.М. Россия и расширение Европейского Союза на Восток// Международная жизнь. – 1996.-№2.-С.33.
112. Геген Даниель. У лабіринті Європейського Союзу. - К., 1995. - С. 54.

113. Луканов Ю.В. Третій президент. Політичний портрет Леоніда Кучми. - К., 1996. - С. 112.
114. Голос України – 11 липня 1996.
115. Die Zeit -26 Juli 1996.-№31.-S.18.
116. Ильин Ю.Д. История и право Европейского Союза.-Харьков-1998.-с.55.
117. Політика і час. – 1993.-№7.-С.77.
118. Відомості Верховної Ради України. – 1993.-№11.-С.1007.
119. Урядовий кур'єр – 11 червня 1998.
120. Голос України – 2 липня 1998.
121. Урядовий кур'єр - 23 липня 1998.
122. Голос України – 13 жовтня 1998.
123. День – 20 травня 1999.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Політичні зв'язки	10
2. Економічне співробітництво	30
3. Нова система європейської безпеки та українсько-німецькі військово- політичні контакти	44
4. Роль ФРН у реалізації угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом	61
ВИСНОВКИ	76
Література	81

